

ISSN
ISSN 2992-9229

INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER

TURKOLOGIK TADQIQOTLAR

Xalqaro ilmiy jurnal

2024 №1
(3)

Samarqand-2024

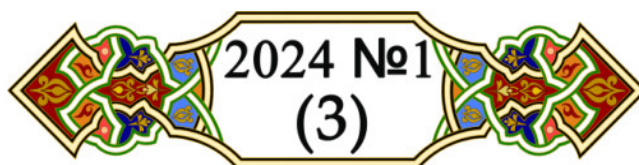
ISSN 2992-9229

TURKOLOGIK TADQIQOTLAR

XALQARO ILMIY JURNALI

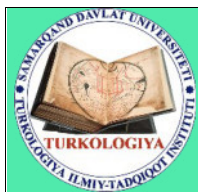
“TURKOLOGICAL RESEARCH” INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” DERGİSİ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Jurnal rasmiy sayti: <https://turkologiya.samdu.uz/>

SAMARQAND – 2024

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR” XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL “TURKOLOGICAL RESEARCH”
ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL DERGİSİ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Bosh muharrir:

Bosh muharrir o‘rinbosari:

Juliboy ELTAZAROV

f.f.d., professor (O‘zbekiston)

Roxila RUZMANOVA

f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)

TAHRIRIYAT KENGASHI:

Rustam XALMURADOV – t.f.d., professor,
Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat
universiteti rektori (O‘zbekiston);

Hakim XUSHVAQTOV – f.m.f.d., professor,
Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat
universiteti ilmiy ishlar va innovatsiyalar
bo‘yicha prorektori (O‘zbekiston);

Akmal AHATOV – t.f.d., professor,
Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat
universiteti xalqaro hamkorlik bo‘yicha
prorektori (O‘zbekiston);

Muslihiddin MUHIDDINOV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Ibodulla MIRZAYEV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Shuhrat SIROJIDDINOV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Suyun KARIMOV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Murodqosim ABDIYEV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Azamat PARDAYEV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Musa YULDASHEV – f.f.n., professor
(O‘zbekiston);

Dilfuza DJURAKULOVA – t.f.n., dotsent
(O‘zbekiston);

Aftondil ERKINOV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Qosimjon SODIQOV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Hamidulla DADABOYEV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Ma‘rufjon YO‘LDOSHEV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Jabbor ESHONQUL – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Muhabbat QURBONOVA – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Mardon BOLTAYEV – dotsent (O‘zbekiston);

Ali AKAR – f.f.d., professor (Turkiya);

Abduselam ARVAS – f.f.d., professor (Turkiya);

Funda TOPRAK – f.f.d., professor (Turkiya);

Musa Shamil YUKSEL – f.f.d., professor (Turkiya);

Temur KOJAO‘G‘LI – f.f.d., professor (AQSH);

Hayrunnisa ALAN – f.f.d., professor (Turkiya);

Varis CHAKAN – f.f.d., professor (Turkiya);

Almaz ULVI – f.f.d., professor (Ozarbayjon);

Emrah YILMAZ – Phd, dotsent (Turkiya);

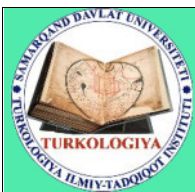
Dilshod XURSANOV – Phd, dotsent (O‘zbekiston);

Shahnoza XUSHMURODOVA – Phd, dotsent
(O‘zbekiston);

Dinara ISLAMOVA – Phd, dotsent (O‘zbekiston);

Mas‘ul muharrir: **PhD Zokir BAYNAZAROV**
(O‘zbekiston);

Texnik xodim: **Raxmatulla SHOKIROV**
(O‘zbekiston).

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR”

XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF “TURKOLOGICAL RESEARCH”

ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL DERGİSİ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ

ИССЛЕДОВАНИЯ”

Главный редактор:

Заместитель главного редактора:

Жулибой ЭЛТАЗАРОВ

д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Рохила РУЗМАНОВА

к.ф.н., доцент (Узбекистан)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Рустам ХАЛМУРАДОВ – д.т.н., профессор, ректор Самаркандского государственного университета имени Ш.Рашидова (Узбекистан);

Хаким ХУШВАКТОВ – д.ф.м.н., профессор, проректор по научной работе и инновациям Самаркандского государственного университета имени Ш.Рашидова (Узбекистан);

Акмал АХАТОВ – д.т.н., профессор, проректор по международному сотрудничеству Самаркандского государственного университета имени Ш.Рашидова (Узбекистан);

Муслихиддин МУХИДДИНОВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Ибодулла МИРЗАЕВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Шухрат СИРОЖИДДИНОВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Суюн КАРИМОВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Муродкасым АБДИЕВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Азамат ПАРДАЕВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Муса ЮЛДАШЕВ – к.ф.н., профессор (Узбекистан);

Дилфуза ДЖУРАКУЛОВА – к.и.н., доцент (Узбекистан);

Афтондил ЭРКИНОВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Касимжон СОДИКОВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Хамидулла ДАДАБОЕВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Маруфжан ЙУЛДОШЕВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Джаббар ЭШАНКУЛ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Мухаббат КУРБАНОВА – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Мардон БОЛТАЕВ – доцент (Узбекистан);

Али АКАР – д.ф.н., профессор (Турция);

Абдуселам АРВАС – д.ф.н., профессор (Турция);

Фунда ТОПРАК – д.ф.н., профессор (Турция);

Муса Шамиль ЮКСЕЛЬ – д.ф.н., профессор (Турция);

Темур КОДЖАОГЛУ – д.ф.н., профессор (США);

Хайрунниса АЛАН – д.ф.н., профессор (Турция);

Варис ЧАКАН – д.ф.н., профессор (Турция);

Алмаз УЛЬВИ – д.ф.н., профессор (Азербайджан).

Эмрах ЙИЛМАЗ – PhD, доцент (Турция);

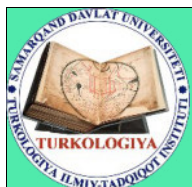
Дилшод ХУРСАНОВ – PhD, доцент (Узбекистан);

Шахноза ХУШМУРОДОВА – PhD, доцент (Узбекистан);

Динара ИСЛАМОВА – PhD, доцент (Узбекистан);

Ответственный редактор: **PhD Зокир БАЙНАЗАРОВ (Узбекистан)**

Технический персонал: **Рахматулла ШОКИРОВ (Узбекистан)**

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR” XALQARO ILMİY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF “TURKOLOGICAL RESEARCH”
ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL DERGİSİ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ”

Chief Editor:/ Deputy Chief Editor:

Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV (Uzbekistan)
Ass. Prof. Dr. Rokhila RUZMANOVA (Uzbekistan)

Baş Editör:/ Baş Editör Yardımcısı:

Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV (Özbekistan)
Doç. Dr. Rohila RUZMANOVA (Özbekistan)

EDITORIAL TEAM:/ BİLİM KURULU:

Prof. Dr. Rustam KHALMURADOV – Rector of Samarkand State University named after Sh.Rashidov (Uzbekistan);

Prof. Dr. Hakim KHUSHVAKTOV – Vice-Rector for Research and Innovation, Samarkand State University named after Sh.Rashidov (Uzbekistan);

Prof. Dr. Akmal AKHATOV – Vice-Rector for International Cooperation of Samarkand State University named after Sh.Rashidov (Uzbekistan);

Prof. Dr. Muslihiddin MUKHIDDINOV (Uzbekistan)

Prof. Dr. Ibodulla MIRZAEV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Shukhrat SIROJIDDINOV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Suyun KARIMOV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Murodkasim ABDIEV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Azamat PARDAEV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Musa YULDASHEV (Uzbekistan);

Ass. Prof. Dr. Dilfuza DJURAKULOVA (Uzbekistan);

Prof. Dr. Aftondil ERKINOV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Kasimjon SODIKOV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Khamidulla DADABOEV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Marufjon YULDASHEV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Jabbar ESHANKUL (Uzbekistan);

Prof. Dr. Muhabbat KURBANOVA (Uzbekistan);

Ass. Prof. Mardon BOLTAEV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Ali AKAR (Turkey);

Prof. Dr. Abduselam ARVAS (Turkey);

Prof. Dr. Funda TOPRAK (Turkey);

Prof. Dr. Musa Shamil YUKSEL (Turkey);

Prof. Dr. Temur KOJAĞLU (USA);

Prof. Dr. Hayrunnisa ALAN (Turkey);

Prof. Dr. Varis CHAKAN (Turkey);

Prof. Dr. Almaz ULVI (Azerbaijan);

Ass. Prof. PhD. Emrah YILMAZ (Turkey);

Ass. Prof. PhD. Dilshod KHURSANOV (Uzbekistan);

Ass. Prof. PhD. Shakhnoza KHUSHMURODOVA (Uzbekistan);

Ass. Prof. PhD. Dinara ISLAMOVA (Uzbekistan);

Managing editor: *Ass. Prof. PhD. Zokir BAYNAZAROV* (Uzbekistan)

Technical staff: **Rahmatulla SHOKIROV** (Uzbekistan)

Prof. Dr. Rustam HALMURADOV – Ş.Raşidov adına Semerkant Devlet Üniversitesi Rektörü (Özbekistan);

Prof. Dr. Hakim HUŞVAKTOV – Ş.Raşidov adına Semerkant Devlet Üniversitesi Araştırma ve İnovasyondan Sorumlu Rektör Yardımcısı (Özbekistan);

Prof. Dr. Akmal AHATOV – Ş.Raşidov adına Semerkant Devlet Üniversitesi Uluslararası İşbirliğinden Sorumlu Rektör Yardımcısı (Özbekistan);

Prof. Dr. Muslihiddin MUHİDDİNÖV (Özbekistan);

Prof. Dr. İbodulla MİRZAYEV (Özbekistan);

Prof. Dr. Şuhrat SİROCİDDİNÖV (Özbekistan);

Prof. Dr. Suyun KARİMOV (Özbekistan);

Prof. Dr. Murodkasim ABDİYEV (Özbekistan);

Prof. Dr. Azamat PARDAYEV (Özbekistan);

Prof. Dr. Musa YULDAŞEV (Özbekistan);

Doç. Dr. Dilfuza CURAKULOVA (Özbekistan);

Prof. Dr. Aftondil ERKİNOV (Özbekistan);

Prof. Dr. Kasimcon SODİKOV (Özbekistan);

Prof. Dr. Hamidulla DADABOYEV (Özbekistan);

Prof. Dr. Marufcan YULDOŞEV (Özbekistan);

Prof. Dr. Cabbar EŞANKUL (Özbekistan);

Prof. Dr. Muhabbat KURBANOVA (Özbekistan);

Doç. Dr. Mardon BOLTAYEV (Özbekistan);

Prof. Dr. Ali AKAR (Türkiye);

Prof. Dr. Abdusalem ARVAS (Türkiye);

Prof. Dr. Funda TOPRAK (Türkiye);

Prof. Dr. Musa Şamil YÜKSEL (Türkiye);

Prof. Dr. Timur KOCAOĞLU (ABD);

Prof. Dr. Hayrunnisa ALAN (Türkiye);

Prof. Dr. Varis ÇAKAN (Türkiye);

Prof. Dr. Almaz ÜLVİ (Azerbaycan);

Doç. Dr. Emrah YILMAZ (Türkiye);

Doç. Dr. Dilşod HURSAVOV (Özbekistan);

Doç. Dr. Şahnoza HUŞMURODOVA (Özbekistan);

Doç. Dr. Dinara İSLAMOVA (Özbekistan);

Sorumlu Editör: *Doç., Dr. Zokir BAYNAZAROV* (Özbekistan)

Teknik Personel: **Rahmatullah ŞOKİROV** (Özbekistan)

MUNDARIJA | CONTENT | İÇERİK | СОДЕРЖАНИЕ

TURK DUNYOSI TADQIQOTLARI

Annagurban AŞIROV

MAHTUMKULU FİRÂKÎ: TÜRKMEN HALKININ MİLLÎ GURURU 5

Yusuf AZMUN

TÜRKMEN ŞAİRİ MAHTINGULI VE ONUN ESERLERİ HAKKINDA BİLİNMESİ GEREKEN KONULAR: I..... 16

Begmırat GEREY

BÜYÜK FİRÂKÎ HAKKINDA DÜŞÜNCELER (CEMŞİT'İN KADEHİNE BİR BAKIŞ)..... 32

Abdurrahman GÜZEL

TÜRK DÜNYASINDA “MAHTUMKULU EKOLÜ” ÜZERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME..... 46

Emrah YILMAZ

MAHTUMKULU FİRÂKÎ VE OKUDUĞU MEDRESELER 51

Tazegül TAÇMAMMEDOVA

TÜRKMEN ŞAİRLERİNİN ŞİİRLERİNDE MAHTUMKULU'NUN EDEBÎ MEKTEBİ 63

Usmon Qobilov

TURKIY-O‘ZBEK ADABIYOTIDA TAVHID, NUBUVVAT VA BADIYYAT MASALALARI 68

Dövmırat YAZKULIYEV

BEYİK AKYLDARYŇ ŞALARY WASP EDÝÄN ŞYGYRLARY HAKYNDA 82

Abdulla Ulug‘ov

"O‘RTANDIM, YONDIM" 93

TURKIY XALQLAR DIALEKTOLOGIYASI

Berdi SARIYEV

TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE “SÖZ” KAVRAMI..... 109

Tagandurdi BEKJAYEV

MAHTUMKULU ESERLERİNDE FRAZEOLÖJİK VARYANTLAR 119

Raxmatulla SHOKIROV

SOVET ITTIFOQI DAVRIDA O‘RTA OSIYODA OLIB BORILGAN TOPONİMİK O‘ZGARISHLAR VA ULARNI O‘RGANISHNING NAZARIY ASOSLARI 127

Севиля БАДАЛОВА, Фахриддин ШОДИЕВ

ЗАЙМСТВОВАНИЯ ИЗ ТЮРКСКИХ ЯЗЫКОВ В СОСТАВЕ РУССКОЙ ЛЕКСИКИ ... 133

TURKIY XALQLARNING IJTIMOIIY-MADANIY ALOQALARI TARIXI

Foziljon SHUKUROV

SAMARQAND ADABIY MUHITINING ADABIYOT TARAQQIYOTIDAGI O‘RNI 140

Dilfuza DJURAKULOVA

TURKISTON MINTAQASIDAGI ENG QADIMGI MIGRATSION JARAYONLAR 145

Yoo Inyoung

O‘ZBEKISTON HUDUDIDAGI DAVLAT UYUSHMALARINING KOGURYO VA SILLA DAVLATLARI BILAN IQTISODIY-MADANIY ALOQALARI 150

Nurbek ALLABERGENOV

ILK O‘RTA ASRLARDA O‘RTA OSIYO MINTAQASIDA YUZ BERGAN SIYOSIY VA ETNOMADANIY JARAYONLAR VA ULARNING TANGA ZARBIGA TA‘SIRI 157

Hilola NORMAMATOVA

ILK O‘RTA ASRLAR O‘RTA OSIYO TANGALARIDA O‘RIN OLGAN TAMG‘ALAR.... 165

AZIZ MUSHTARIY!

Turkologik tadqiqotlarni e'lon qiladigan jurnalimizning ushbu sonida ham til, madaniyat va mushtarak qadriyatlarimiz izlarini topasiz. Ahmad Yassaviy, Fuzuliy, Yunus Emro, Alisher Navoiy, Abay ijodi kabi qalbga kirib, insonning dunyoqarashini o'stiradigan, uni rivojlantirish va qayta qurishni o'ziga vazifa qilib olgan mushtarak qadriyatlarimizdan biri Maxtumquli Firog'iy ijodidir. YUNESKO tomonidan 2024-yil tavalludining 300 yilligi deb e'lon qilinishi adabiyot ixlosmandlari, siyosatchilar va ilmiy doiralarning yana bir bor e'tiborini Maxtumquliga qaratishga sabab bo'ldi. Shuning bilan birga O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2024-yil 19-fevralda "Buyuk turkman shoiri va mutafakkiri Maxtumquli Firog'iy tavalludining 300 yilligini keng nishonlash to'g'risida"gi qarorini e'lon qilib, mutafakkir shoirning ijodini yana-da chuqurroq o'rganishga asos yaratib berdi. Shu munosabat bilan jurnalimizning 3-sonini ta'lim hayotining salmoqli qismini O'zbekistonning serhosil zaminida o'tkazgan mutafakkir shoir xotirasiga bag'ishlashga qaror qildik. Ushbu sonda "Turkman xalqining milliy g'ururi, shoir va uning ijodi haqidagi masalalar, Maxtumquli adabiy maktabi, tahsil olgan madrasalar, o'zbek adabiyotida tavhid, nubuvvat va badiiyat masalalari, Firog'iy haqidagi fikrlar, ulug' donishmand tomonidan sultonlarga berilgan tavsiflar, turkman tilidagi so'z tushunchasi, frazeologik variantlar" kabi mavzularga bag'ishlangan maqolalar kiritildi.

TAHRIRIYAT

DEAR READER!

You will find traces of our language, culture and common values in this issue of our journal, which publishes Turkological researches. One of our common values is Makhtumkuli Firaghi's work, which penetrates into the heart, develops a person's worldview, and takes it upon himself to develop and reconstruct it, such as the works of Ahmad Yassavi, Fuzuli, Yunus Emro, Alisher Navoi, Abay. The declaration of the 300th anniversary of his birth by UNESCO in 2024 rised the attention of literature lovers, politicians and scientific circles to once again focus on Makhtumkuli. At the same time, by announcing the decision of the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev on 19.02.2024 "On the wide celebration of the 300th anniversary of the birth of the great Turkmen poet and thinker Makhtumkuli Firaghi", created the basis for a deeper study of the work of the great poet. In this regard, our editors have decided to dedicate the 3rd issue of our magazine to the memory of the great poet who spent a significant part of his educational life in the fertile land of Uzbekistan, as a debt and symbol of gratitude. In this issue, "the national pride of the Turkmen people, the necessary questions about the poet and his work, the literary school of Makhtumkuli, the madrassas where he studied, the issues of monotheism, prophecy and artistry in Uzbek literature, thoughts about Firaghi, descriptions given by the great sage to the sultans, word concept, phraseological variants" given in Turkman language are included.

EDITORIAL BOARD

SEVGİLİ OKUYUCU!

Türkoloji araştırmalarını sürdüren dergimizin bu sayısında dilimizin, kültürümüzün ve müşterek değerlerimizin izlerini bulacaksınız. Ahmet Yesevî, Yûnus Emre, Ali Şîr Nevâyî, Muhammed Fuzûlî, Abay Kunanbayev, Toktogul Satılганov gibi gönle girip, kişinin dünya görüşünü geliştiren ve insanı yeniden inşa etmeyi kendine görev edinen müşterek değerlerimizden biri de Mahtumkulu Firâkî'dir. 2024 yılının UNESCO tarafından doğumunun 300. yılı olarak ilan edilmesi edebiyatseverlerin, siyasetçilerin ve bilim çevrelerinin dikkatinin bir kez daha Mahtumkulu'ya yöneltmesine sebep olmuştur. Bununla birlikte Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev 19.02.2024 tarihinde "Büyük Türkmen şairi ve düşünürü Mahtumkulu Firâkî'nin doğumunun 300. yıldönümünün geniş çapta kutlanmasıyla ilgili" kararını açıklaması, mütefekkir şairin eserlerinin daha derinlemesine incelenmesi için bir temel oluşturdu. Bu vesileyle tahrir heyetimiz bir kalem ve gönül borcu olarak dergimizin 3. sayısını; tahsil hayatının önemli bir kısmını Özbekistan'ın mümbit ikliminde geçiren mütefekkir şairin anısına bağışlamaya karar vermiştir. Bu sayıda "Türkmen halkının millî gururu, şair ve eserleri hakkında bilinmesi gereken konular, Mahtumkulu edebî mektebi, okuduğu medreseler, Özbek edebiyatında tevhid, nübüvvet ve bediyyat meseleleri, Firâkî'ye dair düşünceler, büyük bilgenin sultanları tasviri, Türkmence'de söz kavramı, frazeolojik varyantlar" gibi konu başlıklarına yer verilmiştir.

YAYIN KURULU

УВАЖАЕМЫЙ ЧИТАТЕЛЬ!

Следы нашего языка, культуры и общих ценностей вы найдете в этом номере нашего журнала, в котором публикуются тюркологические исследования. Одной из наших общих ценностей является творчество Махтумкули Фраги, которое проникает в самое сердце, развивает мировоззрение человека и берет на себя задачу его развития, как, например, произведения Ахмада Яссави, Физули, Юнуса Эмро, Алишера Навои, Бухта. Объявление ЮНЕСКО 2024 года 300-летием со дня его рождения Махтумкули заставило вновь обратить внимание любителей литературы, политиков и научных кругов на мыслителя. Вместе с тем, объявив решение Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева от 19.02.2024 года «О широком праздновании 300-летия со дня рождения великого туркменского поэта и мыслителя Махтумкули Фраги», наше правительство создало основу для более глубокого изучения творчества поэта-мыслителя. В связи с этим наша редакция приняла решение посвятить 3-й номер нашего журнала памяти поэта-мыслителя, проведшего значительную часть своей образовательной жизни на благодатной земле Узбекистана, как долг и символ благодарности. В этом номере освещены такие темы, как национальная гордость туркменского народа, необходимые вопросы о поэте и его творчестве, о литературной школе Махтумкули, медресе, в которых он учился, вопросы единобожия, пророчества и художественности в узбекской литературе, мысли о Фраги, а также включены описания, данные великим мудрецом султанам, туркменский язык, такие наименования, как словосочетание, фразеологические варианты».

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИИ

MAHTUMQULI HAQIDA!

Turkman mumtoz adabiyotining yetakchi shoiri Maxtumquli Firog‘iy (1724-1807) mutafakkir inson sifatida sivilizatsiyamiz tarixida eng ko‘zga ko‘ringan namoyondalardan biridir. U Eronning Guliston viloyatiga qarashli Gunbedkavus shahri yaqinidagi Xojigovshan qishlog‘ida Davlatmahmad Ozodiy oilasida tug‘ilgan va vafotidan so‘ng Turkmansahrodagi Oqto‘qay qishlog‘i maqbarasida otasi yoniga dafn etilgan. U avval ovul maktabida, so‘ng 1753-yilda Qiziloyoqdagi (Lebap viloyati Xalach tumani) Idrisbobo, 1754-yilda Buxorodagi Ko‘kaldosh, 1757-yilda Xivadagi Sherg‘ozixon, Farg‘onadagi Andijon madrasalarida tahsil oladi. Maxtumquli yoshligida bir qancha fanlarni chuqur o‘zlashtiradi, shu bilan birga, zargarlik hunarini ham o‘rganadi.

Ozarbayjon, Suriya, Eron, Afg‘oniston, Hindiston, O‘rta Osiyo mamlakatlariga sayohatlar qiladi. Forobiy, Beruniy, Xorazmiy, Ibn Sino, Firdavsiy, Mansur Halloj, G‘azali, Zamaxshariy, Naimiy, Xoja Ahmad Yassaviy, Nizomiy, Jaloliddin Rumiy, Yunus Emro, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Bayram Xon, Nejep Bekpan, Ulug‘bek kabi ko‘plab mutafakkirlarning asarlarini o‘qib ijodlaridan bahramand bo‘adi, hatto Aflotun, Arastu, Xelen kabi mutafakkirlarning falsafiy qarashlari bilan ham yaqindan tanishadi.

XVIII asr turkman adabiyotining eng muhim namoyandalardan biri bo‘lgan va turkmanchani yozma til bo‘lishiga asos solgan Maxtumqulining birdamlik xabarlar va sa‘y-harakatlari mustaqil Turkmaniston Respublikasining siyosiy kodlarini ochib beruvchi eng sara fikrlarni ifodalaydi. Shoirning didaktik uslubda yozilgan she‘rlarida tarqoq turkman qabilalarining birlashishi lozimligi, mustaqil davlat barpo etish g‘oyasi, Vatanga va xalqqa muhabbat, siyosiy-ijtimoiy tanqid, falsafiy qarashlar, axloqiy tushunchalar, so‘fiylik ta‘limotlari va nasihatlarini ifodalangan.

Maxtumquli adabiy merosida o‘zbek-turkman ellarining qon-qardoshlik tuyg‘ulari ifodalanadi. 9 yoshidan (otasi uyidagi yig‘inlar ta‘sirida) qo‘shiq to‘qiy boshlaydi. Maxtumquli she‘riyatini umumturkiy mushtarak g‘oyalar, dardlar, orzu-armonlar bilan yo‘g‘rilgan. Uning ma‘rifiy asarlarida, pandu nasihatlarida umumturkiy ma‘naviyat yaqqol mujassam. Shoir haqida turli geografiyalarda hikoya, roman, drama, ocherk, xotira va rivoyat kabi nasriy adabiy janrlardan tashqari nazm shaklidagi asarlar, jumladan, xalq qo‘shiqlari, lirik va epik she‘rlar ham yaratilgan.

Xorazmning serhosil iqlimida so‘fiylik bilan o‘sib-ulg‘aygan Maxtumquli, shubhasiz turkman xalqi shoirlarining ma‘naviyat tabibi, siyosiy dahosi, omad yulduzidir. U bir qancha lirik she‘rlar, liroepik dostonlar, g‘azallar yozadi. Bizgacha uning 20 ming misraga yaqin she‘rlari yetib kelgan. Ularda xalq hayoti, urf-odatlar, o‘sha davrdagi ijtimoiy voqealar aks etgan («Bo‘lmasa», «Kelgay», «Naylayin», «Etmas», «Bo‘lar», «Kechdi zamona», «Bilinmas» kabi she‘rlari).

Turkmaniston davlatini Maxtumqulisiz tasavvur qilib bo‘lmaydi; chunki u turkman xalqining ramzidir. Shoir ijodida asosiy o‘rinni egallagan mavzulardan biri ham mustaqillik tushunchasidir. Turkmanlarni bir davlat, bir bayroq ostida, bir dasturxon atrofida yig‘ilishga chaqirgan mutafakkir “Turkmaning” nomli she‘rida birlik haqidagi fikrlarini quyidagicha ifodalaydi:

Turkmanlar bog‘lasa bir bo‘lib belni,
Quritar Qulzumni, daryoyi Nilni,
Taka, yovmut, go‘klang, yazir, alili,
Bir davlatga xizmat etsak beshimiz.

Maxtumquli ijodini oziqlantiruvchi uchta asosiy manba mavjud: Turkman xalq adabiyoti, Sharq mumtoz adabiyoti, yunon va hind falsafasi. Uning yetti yuzga yaqin she‘rlariga nazar tashlasak; shoirning falsafa, sotsiologiya, tibbiyot, matematika, ilohiyot, musiqa, xalq adabiyoti, xalq tabobati va zargarlik kabi ko‘plab fan va san‘at sohalaridan xabardor bo‘lganligi ma‘lum bo‘ladi. She‘rlari tahlil qilinsa, bir qator sohaga tegishli ilmlardan xabardor bo‘lganligi anglashiladi. Shu jihatdan shoirlik sifati unga yetarli ta‘rif emas. U diniy va milliy mavzularni mukammal yoritgan asarlari bilan o‘z chegarasidan chiqib, mutafakkir shoir bo‘lishga muvaffaq bo‘ldi. Darhaqiqat, tavalludining 300 yilligi munosabati bilan YUNESKO tomonidan 2024-yilning “Mahtumquli Firog‘iy yili” deb e‘lon qilinishi ham buning yana bir yorqin ifodasidir. Bu holat Turkmaniston madaniy diplomatiyasining bosh me‘mori Maxtumquli ekanligini ko‘rsatishi bilan ham ahamiyatlidir. Binobarin, shoirdan qolgan asarlar nafaqat turkmanlar, balki butun insoniyat uchun noyob madaniy boylikdir. U Sharq-islom sivilizatsiyasining Marv, Samarqand, Xiva, Buxoro, Andijon kabi qadimiy madaniyat markazlaridan o‘ziga meros qolgan tarixiy bilimlar bilan voyaga yetdi va “Haq yo‘lida yo‘l ko‘rsatuvchisiz sayr qilib bo‘lmaydi” deb Turkistonning ma‘naviy chiroqlari bilan rishtalar o‘rnatgan va qalbida yoqqan hikmat uchqunlari bilan yo‘limizni yorituvchi mash‘alaga aylangan.

Mirzo Kenjabek ta‘biri bilan aytganda: Maxtumquli – turkiy xalqlarning sayroqi tili, sahraning guli, gulning bulbuli, Haqning sodiq, oshiq va orif qulidir.

TÜRKMEN ŞAİRİ MAĞTIMGULI VE ONUN ESERLERİ HAKKINDA BİLİNMESİ GEREKEN KONULAR: I

Yusuf AZMUN

Prof., Dr., Oxford Üniversitesi

Mahtumkulu Dostları Derneği Başkanı

Emekli Öğretim Üyesi

E-mail: yusufguzin@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5207-9046

Özet: Büyük Türkmen klasik şairinin ünü kendi yaşadığı devirde bile yalnız Türkmenlerin yaşadığı bölgenin değil, Orta Asya'nın sınırlarını da aşmıştır. Kendisinden önce yaygın olan edebî dil ile halk dili arasındaki engeli aradan kaldırdıktan sonra XVIII. yüzyıl Türkmen edebiyatının çehresini değiştirerek halka sunmayı başarmıştır. Halk edebiyatının ve halk dilinin zengin malzemesini ustalıkla kullanarak çok çeşitli temalarda yazdığı şiirleri Orta Asya halk ozanlarının ilgi çekici malzeme olarak kullanmaları sonucu, şairin eserleri geniş bir coğrafi alana yayılmıştır. Şairin şiirlerinin sade olduğu kadar derin anlamlı olması yalnız Türkmenleri değil, Maveraünnehir'den Kafkasötesi'ne kadar uzanan bölgelerde yaşayan Türk kökenli halkları iki yüzyıl boyunca etkisi altında tutmuştur. Mağtımğulı, üslubuyla ve Türkmen edebiyatına getirdiği yeniliklerle çığır açmış, toplumun bütün katmanlarına hitap eden eserleriyle evliya mertebesine ulaşmıştır.

Şairin kendi eliyle yazdığı divanı kaybolmuş, başkaları tarafından istinsah edilen nüshalarda da sayılmayacak kadar çok hatalar yapılmıştır. Bu yüzden düzgün bir Mağtımğulı Divanı'nı bulmak kolay değildir. Yanlış istinsah edildiği için metin kargaşası yaratan dizeler şairin şiirlerinin yanlış anlaşılmasına ve mantıksız şekillerde yorumlanmasına neden olmaktadır. Özellikle de Mağtımğulı'ya mal edilen şiirler, şairin edebî mirasına hanel getirmektedir. Şairin şiirleri ve edebî kişiliği üzerinde, özellikle de Sovyet Dönemi'nde önemli çalışmalar yapılmıştır. Ancak bütün hazırlanan divanlar, şairin kendi dilinin özelliklerine göre değil de, şimdiki zaman Türkmen edebî dilinin gramer özelliklerine göre yazılmıştır. Türkmenistan'da şairin şiirlerinin sayısı artırılmaya çalışılırken hiçbir yazma divanda şairin şiirlerinin sayısının üç yüzü aşmadığı da bir geçektir. Bu gerçek hiçbir zaman dikkate alınmıyor.

Anahtar kelimeler: Mağtımğulı, yazma nüshalar, Türkmen.

A NEW ANGLE ON MAKHTUMKULI AND HIS LITERARY HERITAGE-I

Abstract: The popularity of Makhtumkuli had surpassed not only the boundaries of the region where the Turkmens lived, but also of the limits of all of Central Asia in his life time. He broke the barrier between the literary language before him and the common language of the people, thus transforming the 18th century literary language and making it accessible to the people. Using the facilities of the Turkmen folk literature and Turkmen vernacular with some skill, the poet wrote poems which were easily understood and taken up by folk singers. The simple yet profound quality of his poems has, over two centuries, dominated the minds of not only the Turkmens but all Turkic peoples in the vast region from the Oxus to the Transcaucasus. Makhtumkuli has, by his style and the novelty he had brought to Turkmen literature, blazed a new trail and through a variety of themes in his poetry which appealed to people from various strata, has assumed the quality of a revered person- an “evliya.” The original copy of the manuscript of his Divan has not been found.

People who copied his poems later have allowed many mistakes which create a chaos in the text of the poetry, resulting in the misunderstanding of the text and the misinterpretation of the poetry. The poems which have been appropriated to Makhtumkuli in the Soviet Union are especially distorting the literary heritage of the great poet. Important studies of the poetry of Makhtumkuli had been carried out in the Soviet era. However, the collections of his poetry are prepared not in the language of Makhtumkuli, but in the modern Turkmen literary language. There is a tendency to increase the number of poems of Makhtumkuli in Turkmenistan, but it is a well-known fact that in no manuscript the number of poems exceeds three hundred. And this fact has never been taken into account.

Key words: Mahtumkulu's understanding of art and its place in national literature.

ТУРКМЕНСКИЙ ПОЭТ МАГТИМГУЛИ И ТЕМЫ, СЛЕДУЮЩИЕ ЗНАТЬ О ЕГО РАБОТАХ: I

Аннотация: Уже в свое время слава великого туркменского поэта-классика вышла за пределы не только Туркменского региона, но и Средней Азии. Устранив распространенную до него преграду между литературным языком и народным языком, XVIII. Ему удалось изменить облик туркменской литературы XIX века и представить ее публике. В результате того, что среднеазиатские народные поэты использовали написанные им стихи на самые разнообразные темы, мастерски используя в качестве интересного материала богатый материал народной литературы и народного языка, творчество поэта распространилось на широком географическом пространстве. Простота и глубокий смысл стихов поэта на протяжении двух столетий оказала влияние не только на туркмен, но и на народы турецкого происхождения, проживающие в регионах от Мавераннахра до Закавказья. Магтымгулы открыл новые горизонты своим стилем и новациями, которые он привнес в туркменскую литературу, и достиг статуса святого своими произведениями, которые обращаются ко всем слоям общества.

Собственный диван поэта, написанный его собственной рукой, был утерян, а в копиях, скопированных другими, было допущено бесчисленное количество ошибок. Вот почему найти настоящий Диван Магтымгулы непросто. Строки, которые создают путаницу текста из-за неправильного копирования, приводят к неправильному пониманию и нелогичной интерпретации стихов поэта. Особенно вредят литературному наследию поэта стихи, приписываемые Махтимгулы. Важные исследования были проведены по стихам и литературной личности поэта, особенно в советский период. Однако все подготовленные диваны были написаны с учетом грамматических особенностей нынешнего туркменского литературного языка, а не с учетом особенностей собственного языка поэта. Хотя прилагаются усилия по увеличению количества стихов поэта в Туркменистане, фактом является и то, что количество стихотворений поэта ни в одной рукописи не превышает трехсот. Этот факт никогда не принимается во внимание.

Ключевые слова: Магтымгулы, рукописи, туркменский.

Giriş

Büyük Türkmen şairi Mağtımguılı ile ilgili önemli çalışmalar yüz yılı aşan bir süre önce başlamış, XX. yüzyılın ikinci yarısında da hız kazanmıştır. Samoyloviç, Bartold, Bertels ve Berezin gibi şarkiyatçıların yanında, M. Kösäyev, B. Garriyev ve N. Aşırpur Meredov gibi Türkmen âlimleri Mağtımguılı ile ilgili önemli araştırmalar yapmış olanlardan birkaçıdır. Himmet

Biray’ın hazırladığı *Mahtum Kuli Divanı* basıldıktan sonra Türkiye’de de Mağtımğulı üzerinde çok kapsamlı araştırmalar yapılmaya başlanmıştır.

Şairin adı bugün Türkçede ve başka dillerde değişik şekillerde yazılmaktadır. Biz bu yazıda Türk okuyucuları için Mağtımğulı’yı seçtik. Şairin çok az kullandığı *Ferāğî* mahlası bugün Türkmenistan’da *Pirāgı* olmuştur. Bu mahlasın, Türkiye’de Mağtımğulı ile ilgili yazılarda *Firākî* şeklinde yazıldığını görüyoruz. Bu mahlas, şiirlerini Mağtımğulı’ya mal eden bir şairin uydurduğu isimdir. Bu şair bir şiirinde şöyle demektedir:

Ayra düşüp Kābāmden goydum Firākî ādıma. Türkmencede *Ka’be* aynı zamanda sevilen aile fertleri için kullanılan bir sözcüktür. Bu mahlası babası sürgün edilen ve kardeşi hapse atılan şair aslında kendisi için uydurmuştur (Aşırpur, 1997: 345-346).

Ferāğî ile ilgili açıklamalar aşağıda yapılmıştır. Bu yazıda ayrıca Mağtımğulı’nın son zamanlarda değiştirilen doğum ve ölüm tarihi konusu da ele alınmıştır.

Şairin kendi eliyle yazdığı divan kaybolmuş, birine dikte ettiği şiirleri de bir dağ mağarasında çıkan yangında yanmıştır. Sonra çeşitli müstensihler topladıkları şiirleri divan hâline getirmişler. Bu yüzden de yazılan metinlerin çoğunda şiirlerin düzeni farklı ama çoğunun en başında *Bir gıce yatırdım tünîñ yārında* dizesiyle başlayan şiir sunulmuştur. Yüzlerce yazma divanın arasında baştan sona kadar, düzgün ve hatasız olan nüsha yoktur. *Mağtımğulı Divanı* baskıya hazırlanırken müstensih hataları dikkate alınmamış, düzeltilmemiş ya da onlarla ilgili açıklama yapılmamıştır. Şiirlerin vezin ve kafiyelerindeki tutarsızlıklar üzerinde de durulmamıştır. Aşağıdaki bendin üçüncü dizesinde de hem anlam hem de kafiye bakımından tutarsızlık var. Üçüncü dizenin “şäherine” ile bitmesi daha uygun.

Yel boldım yügürdim yeriñ damar(ı)na

Nazarım tokındı ‘arşîñ kemer(i)ne

Ceberüt ‘āleminde celil seyrine

Gelip öziñ karāp görğil diydiler (Garrıyev, 1977: 18).

Son zamanlarda basılan divanlarda kelimelerin anlamsızlığına da dikkat edilmiyor.

Aşağıdaki beyitten de anlam çıkmıyor:

Eslım Baba Selmān buyrıldı merde

Piyālānı tutup saldılar derde (Garrıyev, 1977: 18).

Bu bendin ikinci dizesinde ‘Kadehi tutup derde soktular’ deniyor. Kadeh nasıl derde sokulabilir ki? Ben, hep buradaki *derd* sözcüğünün aslında Farsça *dürd* olması gerektiğini düşünmüştüm. Lahor yazması olarak bilinen bir yazma metinde *درد* *derd* sözcüğünün birinci *dal*’ının üstüne konan ötre haklı olduğumu gösterdi. Bu sözcük (şarabın)‘tortu’(su) demektir. Edebiyatta buna *şerāb-ı nāb* denir. ‘Susuz şarap’ anlamında en kıymetli şarap için kullanılan bu söz edebiyatta “mâsivâ”yı ifade eder.

Bu sorunlar daha çözülmemişken hataları sayılmayacak kadar çok olan ve Mağtımğulı’ya mal edilen yüzlerce şiir var. Bunları tesbit etmek zor değil.

Günümüz Türkmencesiyle yazılan bu şiirleri kafiye, vezin ve mantıksız anlatımlar ele vermektedir. Buna rağmen bu şiirler şairin divanına dâhil edilmişlerdir. Bugün birçok araştırmacının şairin edebî mirasını şaire ait olmayan şiirler ve doğru istinsah edilmemiş ya da hatalı okunmuş metinler esasında değerlendirmeleri edebî kargaşaya yol açmaktadır. N. Aşırpur Meredov’un bütün kayda değer yazmalar esasında hazırladığı divanın araştırmacılar için yararlı olacağına inanıyorum.

Mağtımğulı'nın Edebî Mirası Hakkında

Büyük Türkmen şairi Mağtımğulı Pırāğı², Orta Asya ve Kafkasya'yı içine alan geniş bir alanda evliya mertebesine ulaşan büyük bir şair olarak birkaç yüzyıldan beri biliniyor ise de, Batı Dünyası'nda ancak son zamanlarda, şiirleri birkaç Batı diline çevrildikten sonra tanınmaya başlanmış, Türkiye'de de 1991'den sonra ilgi çekmeye başlamıştır.

Türkmen edebiyatı XVIII. yüzyılda Mağtımğulı'nın yaratıcılığıyla yeni bir kimlik kazanmıştır. Mağtımğulı'nın ortaya koyduğu ekol kendi zamanında olduğu gibi daha sonra da Türkmen edebiyatının gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Şairin, edebiyatta açtığı çığırda, kendisini üstatları olarak kabul eden Seydi, Zelîlî, Kemîne, Mollanepes gibi söz ustalarının yaratıcılıklarına katkısı olmuştur. Halk arasında yaygın olan bir hikâyeye göre XIX. yüzyılda bir araya gelen Türkmen edebiyat üstatlarından biri toplantı sırasında “Şimdi ne hakkında yazılmalı?” şeklinde bir soru ortaya attığında Kemine “Mağtımğulı söz meydanının hasadını biçip gitti, şimdi bize onun yere düşen başaklarını toplamak kaldı” demiş. Zelîlî de “Başak buğdayı temiz olur” diye Kemine'nin sözünü tamamlamıştır.

Mağtımğulı'nın, halkın edebiyatına önemli katkılarından yola çıkarak, Türkmen edebiyatının Mağtımğulı ile başladığına inananlar var. Hâlbuki Türkmen edebiyatı bu şairden önce de vardı. Çağataycaya ya da Çağatayca unsurlarına ancak aruz kalıbında yazdığı birkaç gazelinde ve bazı koşuklarında yer veren şair, halk dilinin zenginliğinden büyük bir ustalıkla yararlanarak sade ama derin anlamlı şiirler sunmuştur. Büyük şairin güçlü ve büyüleyici şiirlerinin etkisi sadece Türkmenlerin arasında değil, Orta Asya ve Kafkasya halklarının arasında da iki yüzyıldan fazla bir süre devam etmiştir. Daha çok koşuk biçiminde yazdığı, kolay anlaşılabilir, yapısı ve ritmi halk türkülerine uygun şiirlerini, halk ozanları benimsemişler, bunun sonucu olarak da şairin halk türkülerine malzeme olan eserleri kısa zamanda geniş bir alanda yayılmıştır.

Mağtımğulı'nın bazı şiirleri, Kazak, Karakalpak, Özbek ve başka halkların birçok halk türkülerine güfte olmuştur. Şiirlerinin etkileyiciliğiyle Mağtımğulı birçokları için şairliğin ötesinde bir kişiliktir: bir evliya belki de. Şiirlerinden etkilenenler için o, ruhani boyutları en yüksek mertebeye ulaşan şairdir. Şair, tasavvufî, dinî, sosyal, insancılık ve çevre bilinci gibi Türkmen ve Orta Asya toplumunun değişik katmanlarına hitap edebilecek birçok değişik temalarda şiirler yazmıştır. Bu özelliği, Mağtımğulı'nın yaşadığı dönemde bile millî bir şair olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Ş. Gandımov V. V. Bartold'dan bu konuyla ilgili şu düşünceleri aktarıyor:

Bir Gökleñ olan Mağtımğulı, Stavropol Türkmenleri dahil bütün Türkmenlerin millî şairidir..., ...Türkî halklar arasında millî şairi olan tek halk Türkmenlerdir (Gandımov, 1983: 196).

Sanırım Bartold bu son değerlendirmesini Orta Asya'nın XVIII. yüzyılın- daki kültür ortamını göz önünde bulundurarak yapmıştır.

Şairin ailevi sorunlarıyla ilgili kişisel tecrübeleri yaratıcılığını etkilemiştir.

² Türkçede şairin adı *Mahdum Kulu*, *Mahtum Kuli*, *Mahtumkulu* ve *Mahdumkulu* gibi çeşitli şekillerde yazılmaktadır. Ben de bu eski biçimlerden birini seçiyordum. Ş. Tekin'in Maḥmūd Kāşğari'nin adının imlasıyla ilgili yazısını okuduktan sonra, büyük Türkmen şairinin adını Türkmence telaffuzuyla *Mağtımğulı* şeklinde yazmaya karar verdim. Bu ad şairin akraba- ları ve bütün Türkmenler tarafında *Mağtımğulı* şeklinde telaffuz ediyor. Türkçe telaffuzu için bir kolaylık sağlamak amacıyla şairin adını Mağtımğulı şeklinde yazıyoruz. Bu ad Türkmence yazılışına (Magtymguly) yakındır. *Pırāğı* da, *Ferāğı*'nin çağdaş Türkmen edebî dilinde söylenen şeklidir. Bu konuda daha sonra geniş bilgi verilecektir.

Bu etkiyle şair, Türkmen edebiyatında daha önce görülmemiş, etkileyiciliğini günümüze kadar sürdüren şiirler yazmıştır. Sevdiği kıza yazdığı aşk şiirleri kitaplarda ve halk türkülerinde güncelliğini sürdürmektedir. Çocuklarının ölümü, babasını kaybetmesi ve iki kardeşinin ortadan kaybolmasını betimleyen şiirleri günümüzde bile okuyucuları etkilemektedir. Bu şiirler, daha sonra anlatacağımız gibi Batı edebiyatı ve sanatını da etkilemiştir.

Mağtımğulı, okuma yazması olan esmer güzeli Meñli’yi seviyordu. Bir ri- vayete göre bu kızın adı Yanıbeğ idi. Mağtımğulı okumaya gittiğinde Meñli’yi başkasıyla evlendirmişler. Bu ayrılığı şair şöyle dile getiriyor:

İlleri bār diñli diñli **diñ** ‘minare gibi yükseklik’
Sowuk suwlı ter öleñli **öleñ** ‘alabildiğine yeşil olan yer’

İli Gökkeñ ādı Meñli

Nāzli dildārdan ayrıldım (Garriyev, 1977: 62).

Bir muhammes gazelinde de Mağtımğulı üzüntüsünü şöyle dile getiriyor:

Bolmadı bizge nesibij istedim güyzden seni

Diydiñ ötsün ğış, tapar men tāze Nowrūzdan seni **öt-** ‘geçmek’

Sayladım seçdim sonam bir bōlecik ğızdan seni **sayla-** ‘seçmek’

Niçün bīliñ ğuçmadım men tapıp ol düzden seni **düz** ‘kır’

İsterem Haq’dan ğawışdırgay maña tızden seni (Garriyev 1977:59)

Mağtımğulı’nın evliliğine ilişkin olarak değişik hikâyeler var. Kimilerine göre kaybolan ağabeyinin karısıyla evlenmiş. Ağabeyinin cesedi görülmediği için bu mümkün değil. Kiminle evlenmişse de bazı şiirlerinden mutlu bir evliliği olmadığı anlaşılıyor. “Öylengin” adıyla bilinen bir şiirinde evliliğin sıkıntılı bir konu olduğunu keskin bir dille betimliyor:

Yiğit hālñ ğarrılığa **ğarrılığ** ‘ihtiyarlık’

Salayın diyseñ öylengin **öylengin** ‘evlen’

Kedħudālñ endişesin Fars. **kedħudā+lñk** ‘akıllılık’

Kılayın diyseñ öylengin (Kösäyev 1960: 378). Daha sonraki bentlerden birkaçı şu beyitlerle bitiyor:

Yiğitlik bir ğızıl güldür

Solayın diyseñ öylengin.

Yüke werzişkār boz eşek Fars **werziş-kār** > *werzişkār* ‘alışık’

Bolayın diyseñ öylengin.

Şairin, bu şiiri genç yaşta yazmış olması muhtemeldir. Zira başka bir şiirinde, döneminin dindar toplumunda dinî kurallara uygun olan iki eşliliğin olumsuz yönlerini dile getiriyor ve iki eşli erkeği şöyle betimliyor:

Ġahar eylāp gelmez bolsa yānına

Söz aytmasa her bīriniñ şānına

Beyle ār ğoşılmaz ādam sānına ‘adam yerine konmaz’

İki hātın bir ār üç ayāl bolar (Kösäyev, 1960:309).

Bu şiirin sonunda Mağtımğulı evliliğin anlayış üzerine kurulmasını, çiftlerin birbirini tanınması gerektiğini söylüyor:

Mağtımğulı, kimse bilmez bātını

Öylenseñiz karāp alıñ hātını **karāp** ‘bakarak, araştırarak’

Eyām görkezmesin yaman hātını

Ādam özin bilmez hām hıyāl bolar (Kösäyev, 1960: 309). Bilindiği kadarıyla Mağtımğulı’nın iki oğlu vardı. Sarı yedi yaşında, İbrahim ise on yaşında ölmüşlerdi. İki çocuğunu

kaybetmesi Mağtımğulı'nın şair ruhunda derin izler bırakmıştır. Klasik şairler genellikle padişahlar için mersiye yazarlar, Mağtımğulı ise çocuklarının ölümüyle ilgili benzersiz bir şiir yazmıştır. Bu şiirde, büyük şair, yavrularını kaybeden “keklik”, “ceren” gibi kuş ve hayvanların yavrularını kaybettikleri zaman çırpınışlarını, acıklı durumlarını betimledikten sonra şiiri şöyle bitiriyor:

Ayrılığa ādam oğlı neylesin? ayrılık ‘ayrılık’
Kim ġālar görmeyin acal hīlesin?
Mağtımğulı haywān bilse bālasın
İnsān bağrın dūzlamayın bolarmı? (Kösāyev 1960: 108)

Kendisinin “Ka’besi” olduğunu söylediği babasının ölümü için yazdığı şiirde kendisi üzerinde büyük etkisi olan yüce bir kişiliğin erdemlerini anlatıyor. Babasının ölümü şairi ruhani yönden çok sarsmıştır. Zira bu olay onu ruhani bir ülfetten mahrum etmiştir. Bu da bir ayrılık, tasavvufi söyleyişle “firāk” idi. Şair bir mutasavvıf olarak bunu yaşamıştır. Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin “firāk”la ilgili şöyle bir beyti var:

سینه خواهم شرحه شرحه از فراق
تا بگویم شرح درد اشتیاق
Sīne hāhām şārha şārha āz firāk
Tā begūyām şārḥ-i dārd-i iştīyāk
 (Bu beytin transkripsiyonu Osmanlıca Farsçasına göre yapılmıştır.)

Osmanlıca çevirisi:

Şerha şerha eylesin sīnem firāk
Eyleyem tā şerḥ-i derd-i iştīyāk (Cânib, 1926: 166).

Türkçe çevirisi:

Coşkumun derdini anlatabilmem için
Ayrılıktan dolayı sinemin, dilimin parçalanmış olmasını istiyorum.

Firāk ya da ayrılık acıdır. Bu derde düşen yanar kül olur; başka bir deyişle fenâ fi'llâh mertebesine ulaşır:

Mağtımğulı beğliğim yār cemālī ġul etdi
Wışāl umīdın berip miñ tilli bilbil etdi
Ayrılık ōda saldı, firāk turdı yel etdi
‘Işk çekdi zibānasın yakıp örtāp kül etdi zībāna < Fars. zebāne ‘alev’ örte- ‘yakmak’
Hicrān eleğın elāp yelge sawırdı meni (Garriyev, 1977: 80).

Mağtımğulı'da *derd*, *yanma*, *kül olma* kavramları çok tekrarlanır. Bu durum belki de Mevlânâ'nın şu beytindeki sufi felsefesine özgün düşüncesinin bir yansımasıdır (transkripsiyonu Osmanlıcaya göre yapılmıştır):

خام بدم پخته شدم سوختم حاصل عمرم سه سخن بیش نیست
Hāşıl-ı ‘ömrem si sūḥan bîş nîst
Hām būdem puḥte şüdem sūḥtem
 ‘Ömrümün ürünü üç sözden fazla değildir
 Hām idim, piştim (olgunlaştım), yandım (kül oldum)’.

Şairin şiirlerinde, ayrıca, “Hağ” ve “İnsân-ı kâmil” kavramları da önemli yer tutar. Ancak, Mağtımğulı'nın şahit olduğu insanların çektiği azap ve sosyal adaletsizlik onun dünyevi konulara da eğilmesine yol açmış ve insanların feragat içinde yaşamaları gibi temalar şiirlerinde yer almıştır. Hatta mistisizm ağırlıklı şiirlerinde, şairin sosyal adaleti, ahlaki değerleri ve zulme uğrayanları

savunduğu görülür. Canımız için ateşten daha yakıcı, buzdan daha soğuk, zehirden daha acı ne olabileceği sorusuna şair şöyle cevap veriyor:

*Cebr etgüci soltān yakıcı kōzden
Baḥıldan dilemek sowuqdir būzdan
Faḫīra cebr etmek ācı zāherden
Öğitdir bu sözler bizden nişāna* (Garrıyev, 1977: 103).

Hayata insani ve ahlaki değerler açısından bakmak onun insanseverliğinin ve halkına olan sevgisinin ayrılmaz unsurları olmuştur. İşte bu duygular onu adaletsizliğe, haksızlığa ve zulme karşı uzlaşmaz kılmıştır. Bir şiirinde fakirin toplum içindeki yerini şöyle betimliyor:

*Muḥammed ummatı mālsız bolmasın
Mālsız bolsañ ğardaş doğan yāt bolar* *doğan ‘kardeş’,*
Ĝaçar āğa inñ bolmaz ḫātīrāñ āğa *ini ‘büyük ve küçük kardeş’*
Ĝuwanar duşmāniñ dōstiñ māt bolar. *ĝuwanar ‘sevinir’*

Ĝarīp ayak yalañ kendir ĝuşaқdır *ĝarīp ‘fakir’, yalañ ‘çıplak’*
Bir mārekā barsa ornı aşāқdır *māreke < Ar. ma’reke ‘topluluk’,*
Ĝarīplar at münse (minse) depse eşekdir
Döwletliler eşek münse at bolar (Nazarov, 1983: 78).

Şair, kendi akrabaları tarafından bile küçük görülen fakirlerin durumuna acır ve onlara yardım edemediği için üzülür. Onlara sabırlı olmalarını söyler ve bir gün, bu dünyada olmazsa belki kıyamette onların arslan gibi güçlü olacağını bildirir:

Ķiyāmatdan bir söz diydim bayaқda bayaқda *‘demin, biraz önce’*
Ĝaraw bārdır yersiz urlan tayaқda *ĝaraw ‘karşılık’, tayaқ ‘sopa’*
Zālımlar ḫar bolar ĝālar ayāқda *ḫar < Fars.ḫār ‘eşek’*
Ĝarīp sen āĝlama şīr dek bolar sen (Nazarov, 1983: 159).

Ķiyamet kavramına Maĝtımĝulı’nın şiirlerinde pek çok kez rastlanır. “Gelse Gerekdir” ve “Artsa Gerekdir” adıyla bilinen ve Türkmenistan’da yayımlanmayan şiirleri kıyamet ve mahşer’i betimleyen şiirlerdir. Bunlar Dante’nin “İnferno”su ile karşılaştırılıyor. Bu iki edebî şahsiyetin bir benzer tarafı daha var. Maĝtımĝulı şiirlerinde Çaĝtaycayı değil, halk dilini kullanmayı tercih etmiş, aynı şekilde Dante de eserlerinde Latinceyi değil, İtalyancayı kullanmıştır. Böylece bunların ikisi de millî edebiyatlarında çığır açmışlardır.

Maĝtımĝulı’nın kırk bentten oluşan “Artsa Gerekdir” adıyla bilinen şiiri müstensih hatalarına rağmen etkileyici bir şiirdir. Bu şiiri bu satırların yazarı İnilizceye çevirmişti. Şiirde geçen “*Ĝalam titrār yetimlerin zārından*” dizesi ve “*Turĝıl Diydiler*” adlı şiirde geçen “*Yel boldım yüĝirdim yerin damarına / Nazarım tokındı arşın kemerine*” beytindeki imajdan etkilenen İngiliz yazar ve şairi Brian Aldiss, Maĝtımĝulı’nın düşünceleriyle ilgili şiirler yazmıştır.

Aldiss bu şiirleri ve daha sonra yazdığı bazı şiirlerini Maĝtımĝulı üslûbuyla dörtlükler hâlinde sunmuştur.

Maĝtımĝulı yaşadığı bölgede Nevruz döneminin güzelliklerini anlattığı şiirinde bozkırların sunduğu renk cümbüşünü tasvir ediyor. Şairin doğa ile ilgili olan bu müsebba (yedi beyitten oluşan gazel) şiirinde bitkilerin yeniden gö- ğermesini kıyamet günü insanların dirilişine, ayaĝa kalkmalarına benzetiyor:

Gelse Nowrüz ‘āleme renk kılar cahān peydā
Ebrler āwāz urıp dāĝ kılar dumān peydā *ebr ‘bulut’*
Bī-cānlar cāna ĝirip ederler dehān peydā *dehān ‘ağız’*

Bilmeyin sōrānlara aydın bu ġa:rup ādımız

Aslı Gerkez, yūrdı Etrek ādı Maġtımġulıdır (Nazarov, 1983: 163).

1862’de Kazan (ve Petersburg) Üniversitesi profesörlerinden B. Berezin, Maġtımġulı’nın bugün “Hiç Bilmez” adıyla bilinen şiirini Kazan’da basılan Turetskaya Hrestomatiya (Türkçe Seçme Eserler) (C II: 88-89)’da Arap alfabesiyle yayımladı. Maġtımġulı hakkında ilk makaleyi de Rusya’nın Astrahan’daki konsolosu Bakulin’in makalesi “Izvestiya Kavkazskogo Otdela Russkogo Geografiçeskogo Obşçestva I” (Rusya Coġrafya Cemiyetinin Kafkasya Bölümünün Haberleri) (C I, Tiflis, 1872-1873: 88-89)’da basıldı.

Bu makalenin İngilizce çevirisi de “Journal of Makhtumkuli Studies”, Vol. I’de yayımlandı (C I 1997: 9-11). Bakulin, Maġtımġulı’nın divanının bir yazma nüshasını Molla Durdı adında bir Türkmenden almıştı. Bu kitap Sa- int Petersburg’da Coġrafya Cemiyetinin arşivinde saklanıyor. Molla Durdı, Vámbéry’ye de benzer bir yazma divan vermişti. O da hâlen Macaristan’ın İlimler Akademisinin Doġu Koleksiyonları Kütüphanesinde bulunuyor. Ba- kulin, Maġtımġulı’nın adı ve edebî yaratıcılığıyla ilk defa Rus halkını belli bir ölçüde tanıştıranlardan biridir.

Vámbéry 1879’da Maġtımġulı’nın 31 şiirini Almanca çevirisiyle yayımladı. İyi Türkmence bilmeyen Vámbéry, yaptığı hatalarla şairin makbul olma- yan bir tanıtımını sundu. Bu kitap, daha sonra Şeyh Muhsin Fani (Hüseyn Kâzım Kadri) tarafından yayımlandığı zaman hataları iki katına çıktı. Şiirleri doğru okuyup anlayamayan müellif (ya da mütercim) şiirlerin mantıksız yorumunu sunarak okuyucularını şaşırtmıştır.

İ. Belyayev, A. E. Krımskiy, V. V. Radlov gibi Rus bilginleri Maġtımġulı’yı Rus ve Avrupa okuyucularına tanıtmışlar ve şiirlerinden bazılarını çevirmişlerdir. 1874’te R. Yeznayevev, Maġtımġulı’nın belli bir sayıda seçme şiirlerini Rusçaya çevirmiştir. N. A. Ostroumov, 1907’de Maġtımġulı’nın elli şiirini Taşkent’te “Türkis- tan” yerli gazetesinde Arap alfabesiyle Türkmen dilinde neşrettikten sonra 1911’de küçük bir kitap şeklinde yayımlamıştır. Türkmenceyi iyi bilmeyen bu Rus âminin de hatası az değildir. Buna rağmen Ostroumov, Maġtımġulı’nın şiirlerini Orta Asya halkının dikkatine sunmakla önemli bir hizmeti yeri- ne getirmiştir. Ostroumov’un bu girişimini takiben yine 1911’de Mirzâhid Mirsıddıkoġlu, Taşkent’te şairin kitabını *Otuz İki Tohum Kıssası ve Mahdumkuli* adı altında Arap alfabesiyle bastırmıştır. Zeki Velidi Togan 1913’te, Fergana’da bulunan önemli bir *Maġtımġulı Divanı*’nı Ohrenburg’ta bastırmıştır.

Samoyloviç, Maġtımġulı ile ilgili araştırmalarda önemli işler başarmıştır.

Bu Rus bilgini, Hocalı Molla ve başkalarının yardımlarıyla Maġtımġulı el yaz- ması metinlerinin birkaçını toplamış, ayrıca şairin eserlerinin bir dizinini çıkar- mış ve bunları bastırmıştır. Samoyloviç, şairin eserlerinin hacmini belirlemek için araştırmaya giriştiyse de tamamlayamamıştır. Samoyloviç’in Maġtımġulı ve Hekim Ata üzerine yazdığı bir makale 1929’da Turkmenovedeniye’de (Türkmen Araştırmaları) basıldı. Bu makalenin İngilizce çevirisi *The Journal of Makhtumkuli Studies*’de yayımlandı (C I 1997: 12-13). Samoyloviç’in *Türkmen Edebiyatının Tarihinden Oçerkler* (özetler) (1928) adlı kitabı, bugüne kadar değerini hiç kaybetmeyen önemli bir eserdir. Bu eserde asırlar boyunca gelişen Türkmen klasik şiiri ve Türkmen edebiyatında çığır açan Maġtımġulı ele alınıyor ve onun zengin edebî mirası inceleniyor. 1926’da Türkmenistan’ın ünlü yazarı Berdi Kerbabayev, Maġtımġulı’nın şiirlerini Arap alfabesinde Enverî imla ile yayımladı. Beş yüz sayfalık bu ki- tap Sovyet döneminde Arap alfabesiyle çıkan ilk kitaptı. Maġtımġulı’nın şi- irlerinin büyük çoğunluğunu içeren bu kitapta şiirler temalarına göre tasnif edilmiştir. Bu yöntem şairin şiirlerinin daha sonraki baskılarında da devam etmiştir. Burada temaların tasnifi genellikle şu şekildedir:

1. Kendisi üzerine ve aşk üzerine şiirler

2. Halk ve kahramanlık üzerine şiirler

3. Sosyal eleştiri özelliği olan şiirler

4. Davranış ve ahlakla ilgili şiirler

5. Dünya ile ilgili düşünme yolunu gösteren şiirler. Bu yöntem daha sonra Mağtımğulı'nın şiirlerinin Rusça çevirilerinden oluşan kitaplarda da kullanılmıştır.

Yazmalarda Mağtımğulı'nın şiirlerinin eski edebiyat geleneklerine uygun olarak adları bulunmamaktadır. Şiirler “ve lehu ayzan” sözleriyle birbirinden ayrılmıştır. Kerbabayev, 1926'da yayımladığı Mağtımğulı'nın şiirlerini adlan- dırmıştır. Şiirlerin adlarını koşuklarda birinci bentteki kafiyeli sözcüklerden, aruzla yazılan şiirlerde de ikinci dizenin sonundaki sözcüklerden almıştır. Bu yöntem günümüzde de yeni bulunan Mağtımğulı' şiirleri için uygulanmakta- dır. Bu kitapta Mağtımğulı'ya ait olmayan birkaç şiire de yer verilmiştir.

Kerbabayev'in hazırladığı Mağtımğulı kitabından sonraki yıllarda şairin eserlerine ilgi arttı ve *Mağtımğulı, Saylanan Goşğular* (seçilen şiirler) adlı kitaplar sürekli basıldı. Bu dönemde şairle ilgili bilimsel araştırmaların da art- maya başladığını görüyoruz. Yine bu dönemde şairin edebî mirası ile ilgili çeşitli görüşler ortaya çıkmaya başlamıştır:

“Bir grup (H. Şahberdiyev ve başkaları) Mağtımğulı'nın şiirleri gibi geç- mişin anıt edebî eserlerinin güzel örneklerini halk arasında geniş bir şekilde yaymak, onlardan eleştirel bir bakışla yararlanmak taraftarı iken ikinci bir grup (G. Kuliyev, G. Sâhedov, G. Gurtmiradov ve başkaları) edebî mirası, nerdeyse tamamıyla inkâr ediyorlardı. Onlar hatta Mağtımğulı'yı yukarı kat- manın (üst sınıfın) ideoloğu, İslam dininin propagandacısı olan bir sufi şair olarak tanıtmak için ellerinden geleni yapmaya çalıştılar” (Atayev 1988: 104).

Şair ve profesör G. A. Şengeli, Mağtımğulı'nın şiirlerini Rusçaya çevirdi; onun çevirdiği şiirler koleksiyonu *Mahtumkuli Fragi. İzbranniye stihî* adı ile 1945'te yayımlandı. Bu koleksiyon şairin Rusçaya çevirilen şiirlerin ilk baskısıydı. Şengeli şiirleri İkinci Dünya Savaşı sırasında Aşgabat'ta Türkmen yazarlar, şairler ve sıradan insanlarla iletişim kurarak çevirmiş ve böylece gü- venilir bir çeviri gerçekleştirmiştir. Kitabın başına eklenen Akademisyen Y. E. Bertels'in makalesi, okuyucuların şairin hayatı ve yaratıcılığıyla tanışmasını sağlaması ve şiirleri daha iyi anlamaları bakımından önemli bir katkı olmuştur.

Şairin seçme şiirlerinden oluşan kitabı 1948 ve 1949 yıllarında Moskova'da ve Leningrad'da bir kez daha yayımlanmıştır. 375 sayfalık bu kitapta şairin şiirlerinin çoğunun Rusça çevirisi yer almıştır. Bu kitapta üç ünlü Rus şair ve çevirmenin M. Tarlovsky'nin, A. Tarkovsky'nin ve G. Şengeli'nin çevirileri yer almıştır. 1949'da da Yazarlar Birliği, Mağtımğulı'nın şiirlerinin Rusça çevirisini Leningrad'da *Mahtumkuli. Stihotvoreniya* adıyla yayımlamıştır. 1948'de Molla Mirze Abdullâhî Mağtımğulı'nın bir divanını İran'da Türkmenlerin yaşadığı bölgede yayımladı, daha sonraki yıllarda da yayınlar devam etti. 1936'da Lahor'da da *Divan-ı Hazret-i Mağdümğulî* adıyla, Hacı Sıddîk Hâce Hocendî'nin “ihtimâmiyle” küçük bir kitap neşredildi.

Türkmenistan'da da Mağtımğulı'dan seçme şiirler defalarca yayımlandı.

Şairin edebî mirasıyla ilgili araştırmalar yaygınlaştı. 1960'ta Mağtımğulı'nın 225. doğum yıl dönümü kutlandı (o dönemde kabul edilen doğum tarihine göre bu törenin 1958'de yapılması gerekirdi). Bu münasebetle düzenlenen konferansta konuşan Nazım Hikmet, Mağtımğulı'dan çok şey öğrendiğini söylemiş, “Mağtımğulı benim de üstadım.” demişti. Bu dönemde Mahtumkuli ve Mağtımğulı adlı iki önemli kitap yayımlandı. Bunlardan birincisi Türkmenistan SSC İlimler Akademisi tarafında Rus dilinde 1960'ta, ikincisi de Gorkiy (bugün Mağtımğulı) Devlet Üniversitesi yayınları arasında Türkmen dilinde 1959'da yayımlandı. Bu iki kitapta şairin

eserlerini çeşitli yönleriyle inceleyen önemli makaleler yer almıştır. Aynı ölçüde önemli araştırmaları 225. yıl konferansına katılanların bildirilerini içeren kitapta da görüyoruz (TSSC İlimler Akademisi 1961).

Bu bildiriler arasında Nazım Hikmetin söyledikleri Türkmençe tercümesiyle şöyle basılmıştır (yazıyı yeni Türkmen alfabesiyle veriyoruz) :

Türk Ýazyjysy

NAZIM HİKMETİÑ

Sözlän Sözi;

Ýoldaşlar! Doganlar!

Uly toýuňyz gutly bolsun! Siziň toýuňyz biziň hem toýumyzdyr. Men siziň bilen, öz dilimde gürlüşmek isleýärim we meniň diýýän zatlaryma düşünersiňiz diýip hasap edýärim. Aslynda Magtymguly meniň hem şahyrymdyr, onuň dili meniň hem dilimdir.

Siziň toýuňyza sotsýalistik ýurtlardan gelen wekiller bilen birlikde kapita- listik ýurtlardan gelenler de bar. Men hem şolaryň biri.

Gadyrly gardaşlar! Men şahyr hökmünde Magtymgulydan köp zatlar öw- rendim. Magtymguly meniň-de atamdyr, ussadymdyr. Ol maňa we meniň bilen birlikde şu ýerde bolan ençeme şahyrlara hem iň beýik zady öwretdi. Şahyr özüniň her bir şygryny halk dilinde ýazyp, halkyň azatlygy hem özbaşdaklygy ugrunda söweşipdir hem göreşipdir. Şeýle etmeyän şahyr-şahyr hem dälidir.

Eziz gardaşlarym! Beýik ussadymyz Magtymgulyňyň toýuny gaýtalap, ýene bir gezek gutlamak bilen, siziň her biriňize gözel günleri arzuw edýärim!

1985'te Mağtımğulı'nın doğumunun iki yüz ellinci yılı kutlandığı dönem- de şairin edebî mirasını öğrenmek için önemli işler yapıldı. Bilim insanları, yazar ve şairler ve başka mesleklerden olan insanlar tarafından Mağtımğulı'yı çeşitli yönleriyle değerlendiren yüzlerce makale, bilimsel araştırma ve monograf yayımlandı. Türkmen âlimlerinin yıllar süren araştırmalarının sonuçları ortaya çıkmaya başladı. B. Garriyev'in *Mağtımğulı*, G. O. Çarıyev'in *Mağtımğulı-Akıldâr* ve Murat Annanepesov'un *Mağtımğulı we Onuň Döwri* adlı kitapları ve başka birçok bilimsel eser Türkmen okurlarına ulaştı. 1989'da da 250'nci yıl münasebetiyle düzenlenen konferansta sunulan bildiriler ve konuşmalar kitap hâlinde Türkmenistan İlimler Akademisi tarafından yayımlandı. Mağtımğulı'nın olmayan birçok şiir şairin mahlasıyla basılmıştı. Bu arada herkesin tanıdığı bir zat Komünist Partinin desteğiyle din karşıtı ve bu türden başka şiirlerini Mağtımğulı'nın eserlerinin arasına sokmuştu. Bu konuyu daha sonra ele alacağız. Adı geçen kitapta, G. Gurbanov, Mağtımğulı'ya ait olduğu söylenen çok düşük düzeyli sahte şiirleri “Mağtımğulı ve Gündoğar Edebiyatınıñ Däpleri (Gelenekleri)” adlı bildirisinde yorumluyor (285-291).

Kitapta, Mağtımğulı'nın şiirlerini Rusçaya çeviren, ünlü Rus film yönetmeni Andrei Tarkovskiy'nin babası olan Arseniy Tarkovskiy'nin kısa bir konuşmasına yer verilmiştir. İlginç olduğu için bu konuşmayı Türkçe çevirisiyle veriyoruz: Mağtımğulı'nın şiirlerini çevirmeye başladığımda, ben, şairi kendi yaşadığı dönemin şartlarında göz önüne getirmeye çalıştım.

Lermontov'un şiirlerindeki büyük coşku, Derjajev'in eserlerindeki görkem ve göz kamaştırıcılık, Tyutçev'in şiirlerindeki derinlik, Puşkin'in şiirlerindeki ahenk başka dillerde nasıl sunulabilir. Bu unsurların hepsi de belli bir ölçüde Mağtımğulı'nın şiirlerinde var işte. Mağtımğulı'nın yaratıcılığı, bir şiirinde olmasa ötekisinde yıl ve yol uzaklığına rağmen yukarıda adı geçen şairlerin yaratıcılığıyla uyum içinde. Rus şiirinin güzel gelenekleri, onun halka yakınlığı ve vatanseverliği... Mağtımğulı'nın şiirine de özgü sıfatlardır (s. 370).

Anma şenliğine yazar ve şairler ve sanatkârlar da katkıda bulundu. G. Kulyev *Mağtımğulı* romanını, B. Kerbabayev *Mağtımğulı* dramını, T. Taganov da *Dürler Hazınası* adlı kitabını yazdı. H. Durdıyev *Akıl Gämisi* adlı kitabıyla Mağtımğulı'nın felsefesini irdeledi. Mağtımğulı portresi ve heykelleri Türkmenistan'da her yerde görülmeye başlandı. Aşgabat'taki Gorkiy Üniversitesinin adı, 1990'da bu satırların yazarının katıldığı ve konuşma yaptığı bir törende “Mağtımğulı” oldu. Tiyatro gibi önemli sanat merkezlerine de bu büyük şairin adı verildi. 1990'da 19 Mayıs, Mağtımğulı Festivali günü olarak belirlendi. Bu satırların yazarı ilk festivale katılmış, 1991'de de Mağtımğulı adına verilen Devlet Edebiyat Ödülü'ne değer görülmüştü. Yurt dışından ilk defa Mağtımğulı Ödülü'nü alan bu satırların yazarı, aynı yıl, Sovyetler Birliği'nde ilk defa kurulan Dünya Türkmenleri Birliğine başkan vekili seçildi. (Başkan Cumhurbaşkanı idi.) 1993'te İngiltere'de, amacı Mağtımğulı'nın edebî mirasını Batı dünyasına tanıtmak olan Society of Friends of Makhtumkuli (Mağtımğulı'nın Dostları Cemiyeti) kurdu. Cemiyetin etkinliklerinin ilk önemli meyvesi *Songs from the Steppes of Central Asia* adlı bir kitabın 1995'te yayımlanması oldu. Bu kitapta Mağtımğulı'nın önemli şiirlerinin İngilizce çevirisi sunuldu.

Şiirleri bu yazının müellifi çevirdi. Dünyaca ünlü İngiliz şair ve yazar Brian Aldiss de şiirleri kafiyeleştirdi. Kitabın giriş sözünde Mağtımğulı ve eserleri tanıtılıyor. Sonunda da açıklamalar var. Böylece Mağtımğulı'nın şiirleri ilk defa İngiliz dilinde kitap olarak çıkmış oldu. Cemiyet ayrıca *Makhtumkuli Studies* adlı bir dergi çıkarmaktadır. Hâlâ faaliyetini devam ettiren Cemiyet zaman zaman İngiltere'de edebiyat geceleri düzenlemektedir.

Mağtımğulı'nın şiirlerinin İngilizceye çevrilmesi İngiltere'nin edebiyat ve sanat ortamında dikkati çekmiştir. Bazı şiirleri İngilizceden Fransızcaya, Galler diline ve İspanyolcaya çevirilmiştir. Ünlü İngiliz şair ve yazarı Brian Aldiss, Mağtımğulı'dan esinlenerek kafiyeli ve koşuk dörtlükleri üslubunda şiirler yazmıştır. “Life in My Father's Eye”, ‘Babamın Bakışından Yaşam’ başlıklı şiirin iki bendini veriyoruz (kafiyeli sözcükler büyük puntolarla gösterilmiştir):

A humble man who worshipped all that's good

That was my father. Doing all he could,

He taught me how to reverence

God His deepest thought I never understood.

The power of his eye was not denied:

I lived in it. Then came that day I cried

When he one morning groaned and fell.

He called my name. I held him as he died (Aldiss, 2000: 34). Çevirisi: İyi olan her şeye inanan- İşte bu benim babamdı. Elinden geleni yaparak Bana Allah'a huşu göstermeyi öğretti, Ancak en derin düşüncelerini hiçbir zaman kavrayamamıştım.

Gözünün gücü küçümsenemezdi; Ben onun içinde yaşadım.

Sonra, bir sabah inleyerek yere yığıldığımda ağlamıştım.

Adımla bir seslendi ve kucağımda can verdi.

Brian Aldiss'i etkileyen şiir Mağtımğulı'nın, babasının ölümüyle ilgili yazdığı “Atāmıñ” adıyla bilinen şiiridir. Şiiri aşağıda sunuyoruz:

Altmış başde, Nowrüz günü Lū yılı

Turđı acal yölun tusdı atamıñ.

tusdı ‘tuttu’

Bu dünyāniñ işi beylemiş, belli

Ömrüniñ tanabın kesdı atāmıñ.

tanap ‘ip’

Ağır döwletlere köñül goymadı

*Bu cahaniñ eşretini söymedi
Esği şaldan artık pūşış geymedi
Āhuret öyi boldı kasdı atāmiñ.*

eşret < Ar. ‘işret’ ‘eğlence
esği ‘çaput’

*Diyrdi dünyä durmaz, ömre bāki yok
Gündiz rōza, gıceleri ūki yōk
Münkir bilmez, muhlıslarıñ şeki yōk
Pīğamber destidir desti atāmiñ.*

*Görmesem söylemen öy bile çenden
Maksadına yeter yıkılan çından
Yarısı melekden, yarısı cından
Mücewürsiz bolmaz üsti atāmiñ.*

oy ‘fikir’ *çen-den* ‘tahminen’
çından ‘gerçekten’

Mücewür < Ar. *mucāvīr* ‘bakıcı’

*Nukabā diyrler üç yüz eren uğraşdı
Çiltende atāma nazarım düşdi
Nucebā barsam Heftenlere ğārışdı
Bular durur çin peywesti atāmiñ.*

nukabā ‘erenler’
çilten < Fars. *çihil+ten* ‘Kırklar’
heften < Fars. ‘yediler’
peywest < Fars. *peyvāst* ‘bağlantı’

*‘Ālem içre ādam ğālmaz āt gezer
Bu sırlardan cahan halkı yāt gezer
Cāyı cennet içre, gökde şāt gezer
Yerde hoş-wağt yatar pōsti atāmiñ.*

*Mağtımğulı ğizli sırıñ bār içde
Kāmil tapsañ kıl ğulluğın her işde
Mağşer ğünü elbet ğirer behişte*

Her kim çından bolsa dōsti atāmiñ (Garnıyev, 1977: 95-96). Mağtımğulı’nın bu şiirinin çevisi bir İngiliz müzisyenini de etkilemiştir.

Şairin “My Father” adlı eserinden etkilenen Gilbert Biberian The Year of the Fish” adlı bir beste yapmış, yaptığı bu eser Londra’da icra edilmiştir. Bes- tecinin viyola için yazdığı “The Poet Makhtumkuli” da önemli sanat festival- lerinde ve birçok ülkenin önemli konser salonlarında icra edilmiştir. Dünyaca meşhur şarkıcı Najma Akhtar Mağtımğulı’nın “Ayrıldım” adlı şiirini beste- leyip icra etmiştir, Macar müzisyen Judit Pazstor da “Bilmezmiñ” adlı şiirin İngilizce çevirisine bir şarkı bestelemiştir. Bunlar, Mağtımğulı’nın şiirlerinin gücünün bir göstergesidir. Aşağıda ünlü besteciye etkileyen yukarıdaki şiirin İngilizce çevirisi olan “My Father” adlı şiiri veriyoruz:

My Father

*In the Year of the Fish, Death came on Nowruz Day,
To block my father’s path in stark array.
Papa was sixty five then. So fate rules
Our world. Death struck – and took his breath away.*

*He played no part in man’s grubbing for gold.
From mundane pleasures he’d himself withhold.
Old ragged clothes were all he ever wore.*

The after life was what he'd fain behold.

*He said, Earth shall decay and life will end,
Peach quits the day, sleep does not night attend.
Agnostics doubt: Faithful alone are free.
Friends of my father are the Prophet's friend.*

*What I saw I would not merely guess.
He is a holy refuge God will bless.
Angels and demon-things will play their part,
Yet father's tomb will not go sentryless.*

*I met Three Hundred leaders, wise and white,
And saw my father reached the Forty's height.
Among the nobles, he was of the Seven,
And passes now among the Abdals bright.*

*Though men must die, his name still echoes round.
This secret, people know, does not resound.
His home is Paradise, his soul shines there:
His body lies contented under ground.*

*O Makhtumkuli, keep your secrets nice!
So find and serve a good man without price.
All who are true friends of my grand
Papa On Judgement Day will enter Paradise (Azemoun/Aldiss, 1995: 74-75).*

Mağtımğulı hakkındaki çalışmaların bazılarını tanıtmış olduk. Hepsini yazmak zaten mümkün değil. Ancak bu konuda A. Abdıyev'in yaptığı önemli bir çalışmayı belirtmek gerekir. Abdıyev, *Mağtımğulı- Bibliyografik Görkezici (1842-1984)* adlı 1993'te Türkmenistan İlimler Akademisi tarafından yayımlanan 316 sayfalık kitabında 1842'den 1984'e kadar yapılan Mağtımğulı ile ilgili bütün çalışmaların bir bibliyografyasını sunarak önemli ve yararlı bir hizmeti gerçekleştirmiştir.

Türkmen edebiyatının son zamanlardaki en önemli olayı büyük Türkmen âlimi N. Aşırpur Meredov'un hazırladığı ve “İran'da Kiril alfabesiyle yayımlanan üç ciltlik *Mağtımğulı Sözlüğü* (1997) ve Fars dilinde iki ciltte “online” Farsça hazırladığı *Divan-ı Mağtımğulı Ferâğî- Metn-i İntikâdî* (2013): (*Mağtımğulı Divanı'nın Eleştirel Metni*)'dir. Müellifin yarım asır kadar uzun bir süre çalışarak hazırladığı bu iki kitap Türkmen edebiyatında önemli bir boşluğu dolduran eserlerdir.

Türkmenistan'da Mağtımğulı'nın olmayan şiirleri onun divanına katmak âdet hâline gelmişti. Şairin şiirlerinin sayısını bine ulaştıracaklarını söyleyener vardı. Onlara karşı en büyük mücadeleyi Nurmhammet Aşırpur Meredov vermiştir. Aşırpur bu çalışmasında sayılmayacak kadar çok yazma nüshalar- dan tamamen Mağtımğulı'ya ait olan 297 şiirin doğru metnini bilimsel bir yöntemle okuyuculara sunmuştur. Müellif, Mağtımğulı'nın edebî mirası ve geniş biyografisinde şairle ilgili önemli bilgiler vermiştir. Kitabın sonuna da Mağtımğulı'ya mal edilen çok sayıda şiir ve bu şiirleri uyduran kişiyle ilgili uzun bir açıklama var.

Sonuç

Değişik dönemlerde birçok araştırmacılar Mağtımğulı ile ilgili özgün düşünceler dile getirmişlerdir. V. V. Bartold, Mağtımğulı'nın Türkmenlerin millî şairi olduğunu söylerken Samoyloviç, şairin Türkmen halkının “halifesi” büyük ustası olduğunu dile getiriyor. Y. E. Bertels, Mağtımğulı'nın şiirlerinin şimdiki zaman için büyük önemini vurguladıktan sonra düşüncesini şöyle açıklıyor:

“Mağtımğulı Türkmen şiirinin paha biçilmez taşlarından biri olarak bizim zamanımızda yeni bir yüzüğün taşında göz kamaştırıcı parıltısıyla parılıyor” (Atayev, 1988: 105).

Türkiye’de, Mağtımğulı ile ilgili ilk çalışma, yukarıda belirttiğimiz gibi 1924’te Kâzım Kadri tarafından yapılmıştır. Bu tarihten kırk yıl sonra, bu makalenin yazarının “Büyük Türkmen Şairi Mahtumkuli” adlı makalesi Mart 1965’te *Türk Kültürü*’nde basılmış, 15 Mart 1991’de de *Milliyet Sanat Dergisi*’nde Vámbéry’den aktarılan “Şiirleri, Kuran’dan Sonra En Çok Bilinen Türkmen Şairi” şeklindeki bir başlıkla yayımlanmıştır. Türkmenistan 1991’de bağımsız olduktan sonra Mağtımğulı ile ilgili çalışmalar yaygınlaşmış, şairin hayatı, edebî kişiliği, dili ve düşünceleriyle ilgili önemli çalışmalar yapılmıştır. Himmet Biray’ın hazırladığı *Mahtum Kuli Divanı*, 1992’de Kültür Bakanlığı tarafından yayımlandıktan sonra büyük Türkmen şairiyle ilgili araştırma konusu akademik ortamda dikkati çekmeye başlamıştır. Abdurrahman Güzel ve Fikret Türkmen, Mağtımğulı’yı Yunus Emre ve Karacaoğlan’la karşılaştırmışlar, Mehmet Kara ve Berdi Sarıyev gibi değerli âlimler de şairin diliyle ilgili bilimsel makaleler yayımlamışlardır. M. Söylemez makalesinde şairin eğitimle ilgili düşüncelerini irdelemiş, Ahmet Dinç de bir makalesinde Azadi ve Mağtımğulı’nın sosyo-ekonomik düşüncelerini incelemiştir. Abid Nazar Mahdum, bir makalesinde Mağtımğulı’nın tasavvufi düşüncelerini ele almış, diğer bir makalesinde de N. Aşurpur’un, Mağtımğulı’ya ait olmayan şiirlerle ilgili düşüncelerini tercüme etmiştir.

Iqtiboslar/Сноски/References/Kaynaklar

- 1- Abdiyev Abdilla. *Mağtımğulı, Bibliyografik Görkezici (1842-1984)*. – Aşgabat, 1993.
- 2- Aldiss Brian. “Life in My Father’s Eye”, *The Journal of Makhtumkuli Studies*, Vol. II, 34, 2000.
- 3- Aşırov Anagurban. *Mağtımğulı Golyazmalarınyñ Teswiri*. – Aşgabat, 1984.
- 4- Aşurpur Nurmuhamet. (A. Meredov) *Mağtımğulınıñ Düşündriş Sözlüğü* (3 cilt). Gonbäd-e Ğábüs, – İnan, 1997.
- 5- Aşurpur Nurmuhamet. *Mağtımğulı Pırāğınıñ Diwanı (tankîdî Tekst)*. – İnan, 2013.
- 6- Atayev Kakajan. *XVIII. Asır Türkmen Edebiyatı*. – Aşgabat, 1988.
- 7- Azemoun Yusuf, Brian Aldiss. *Songs from the Steppes of Central Asia*. – London, 1995.
- 8- Azemoun Yusuf. “The Historical Significance of Makhtumkuli and His Manuscripts”, *The Golden Cycle*’da, Bodrogligeti A. J. E. (Ed.), Kecskemét, Sahibqiran, 98-110, 2002.
- 9- Azmun Yusuf. “Who Was Makhtumkuli?”, *Journal of Turkish Studies*, Cambridge, Harvard, 1-14, 1989.
- 10- Bakulin F. “The Turkmens’ Songs and Their Poet Makhtumkuli”, *The Journal of Makhtumkuli Studies* Vol. 1’de, MacLeod J. (Çev), 9-12, 1997.
- 11- Bekmuradov Ahmet. *Poetiçeskiyh Mir Mahtumkuli*. – Aşgabat, 1993.
- 12- Belyayev Ilaman. “İnteresnaya Rukopis”, *Mahtumkuli*’de. – Aşgabat, 1960.
- 13- Berezin B. *Turetskaya Xrestomatiya*, C II. – Kazan, 1862.
- 14- Cânib Ali. *Edebiyat*. – İstanbul, 1926.
- 15- Cütdiyev B., Mülkamanov Ahmet. *Bağışla Bizni*. – Aşgabat, 1990.
- 16- Demidov S. M. *Turkmenskiye Ovlyadı*. – Aşgabat, 1976.

- 17- Gandımov Ş. “Pähim hem Payhasıñ Poeziyası”, *Mağtımğulı II*'de. – Aşgabat, 1983.
- 18- Garriyev S. Atalıyevič, Muhammedova Zılıha. *Türkmen Edebiyatı Tārīhi*. – Aşgabat, 1975.
- 19- Garriyev Baymuhammet, Kösäyev Mäti. *Mağtımğulı-Saylanan Goşğular*. – Aşgabat, 1977.
- 20- Hodzko Aleksandr. *Specimens of the popular poetry in Persia*. – London, 1842.
- 21- Kadri Kazım (Şeyh Muhsin Fani). *Mağdumkuli Divanı ve Yedi Asırlık Türkçe Bir Manzume*. – İstanbul, 1924.
- 22- Kerbabayev Berdi. *Mağtımğulınıñ Goşğuları*. – Aşgabat, 1926.
- 23- Kösäyev Mäti. *Mağtımğuly-Saylanan Şıǵırlar*. – Aşgabat, 1960.
- 24- Kösäyev M. *Edebiyat Tārīhinıñ Käbir Meseleleri*. – Aşgabat, 1982.
- 25- Meredov Aşırpur, P. Kiçigulov. *Mağtımğulı*. – Aşgabat, 1960.
- 26- Miradov Sapar. *Asırlarıñ Cümmüşinden*. – Aşgabat, 1978.
- 27- Nazarov Gulla, Mülkamanov Ahmet. *Mağtımğulı, saylanan Eserler (2 cilt)*. – Aşgabat, 1983.
- 28- Samoylovich Aleksandr. “Makhtumkuli and Hakim Ata”, *Journal of Maktumkuli Studies*, Vol. I, John Macleod (Çev.), 12-13, 1997.
- 29- Tagan Atacan. *Kyrk Ýylda Ýazylan Kitap (Ýatlamalar, Oýlanmalar)*. – Aşgabat, 2006.
- 30- Vámbéry Armin. “Die Sprache der Turkomanen und der Diwan Mahdumkulis”, - Leipzig, *ZDMG* 33, 387-444, 1879.
- 31- Yağmır Oraz. *Mağtımğulınāma*. – Aşgabat, 1992.

**BULLETIN OF THE
INTERNATIONAL JOURNAL
“TURKOLOGICAL
RESEARCH”**

In order to implement programs and projects developed to accelerate the relationship envisaged at the summit of the Organization of Turkic States held in Samarkand, as well as to coordinate and highlight the research work carried out in the field of Turkic studies, the International Journal “Turkological Research” at Samarkand State University named after Sharof Rashidov passed the state registration. The journal is intended to publish the results of scientific research in the field of Turkic languages and dialects, the history of linguistic and literary relations of the Turkic peoples of Central Asia, the socio-cultural field. There are such headings as a young researcher, memory and our anniversaries. Articles written in Uzbek, Turkish, Russian, English and all Turkic languages are accepted.

The scientific journal is based on the decision of the Higher Attestation Commission of the Ministry of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan dated May 8, 2024 and numbered 354/5; It is included in the list of scientific publications that are recommended for candidates to receive the Doctor of Philosophy (PhD) and Doctor of Science (DSc) academic degrees in the fields of history and philology to publish their scientific results due to their theses.

**THE JOURNAL PUBLISHES ARTICLES
IN THE FOLLOWING AREAS:**

- ✓ History of socio-cultural relations of the Turkic peoples;
- ✓ Research of the Turkic World;
- ✓ Dialectology of Turkic languages;
- ✓ Geopolitics of the Turkic World;
- ✓ Folklore Studies;
- ✓ Comparative Linguistics and Literary Studies;
- ✓ Literary Relations and Translation Studies.

CONTACT ADDRESS:

Mailing Address:

140104, University boulevard, 15,
Samarkand, Uzbekistan,

Research Institute of Turkology under
Samarkand State University named after
Sharof Rashidov

Phone:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya1

Email:

turkologiya.samdu@gmail.com

Website:

<https://turkologiya.samdu.uz>

REQUIREMENTS FOR ARTICLES:

1. The article is presented on 8-10 pages;
2. Article structure:
 1. The text of the article should be prepared in Times News Roman font, size 14, left: 3 cm, right: 1.5 cm, top and bottom: 2 cm; in A4 format in 1.15 intervals.
 2. The title of the article, surname, name and patronymic of the author (authors) are indicated in full and written in capital letters.
 3. Position, academic title, place of work (study), region, republic, telephone and e-mail address of the author (authors) are indicated in full.
 4. The abstract should consist of a brief content and importance of the article, results.
 5. At the beginning of each article, there should be an annotation in Uzbek, Turkish and English.
 6. The abstract should be no more than 120-150 words.
 7. At the bottom of the abstract, 7-10 keywords should be given that illuminate the content of the article.
 8. The article should be prepared in the following form:
 - a) Introduction;
 - b) Main part;
 - c) Results and Discussions;
 - d) Conclusions;
 - e) List of literature (References) – in alphabetical order;
 - f) Citations are given in brackets in the form of the author's surname - date of publication - page (Muminov, 2020: 25);
 - g) Figures, drawings, tables, diagrams are designated in Arabic numerals as "Figure". Signs or pointers are placed under the figure, in the next line, in the middle and highlighted in bold.
3. The author(s) are responsible for the scientific validity, reliability and plagiarism of the information and evidence presented in the article;
4. Articles will be considered. The journal publishes only articles recommended by experts;
5. Articles not requested will not be published and will not be returned to the authors;
6. Only 1 article of the author is published in 1 issue of the journal.

**“TURKOLOGIK
TADQIQOTLAR” XALQARO
JURNALINING AXBOROT
XATI**

Davlatimiz tomonidan olib borilayotgan ijtimoiy-ma’rifiy, ilm-fanni rivojlantirishga qaratilgan siyosat, Turkiy Davlatlar Tashkilotining Samarqandda o‘tkazilgan sammitida ko‘zda tutilgan o‘zaro aloqalarni jadallashtirish bo‘yicha ishlab chiqilgan dastur va loyihalarni amalga oshirish hamda turkologiya sohasida olib borilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarini muvofiqlashtirish va yoritish maqsadida Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universitetida “Turkologik tadqiqotlar” xalqaro jurnali ta’sis etildi. Jurnal turkiy til va shevalar, Markaziy Osiyo turkiy xalqlari lisoniy va adabiy aloqalari tarixi, ijtimoiy-madaniy sohalarda amalga oshirilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarining natijalarini e’lon qilishga mo’ljallangan. Jurnalda muharrir minbari, tadqiqotlar, ilmiy axborot, taqriz va e’tirof, ilmiy anjuman, yosh tadqiqotchi, xotira, yubilyarlarimiz kabi ruknlar mavjud. O‘zbek, turk, rus, ingliz va barcha turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi.

Ilmiy jurnal O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi OAKning 2024-yil 8-maydagi 354/5-sonli rayosat qarori asosida tarix, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

**THE JOURNAL PUBLISHES ARTICLES
IN THE FOLLOWING AREAS:**

- ✓ History of socio-cultural relations of the Turkic peoples;
- ✓ Research of the Turkic World;
- ✓ Dialectology of Turkic languages;
- ✓ Geopolitics of the Turkic World;
- ✓ Folklore Studies;
- ✓ Comparative Linguistics and Literary Studies;
- ✓ Literary Relations and Translation Studies.

MUROJAAT UCHUN MANZIL:

Pochta manzili:

140104, Universitet xiyoboni, 15-uy,
Samarqand, O‘zbekiston,
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand
davlat universiteti huzuridagi
Turkologiya ilmiy-tadqiqot instituti

Telefon:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya1

Elektron pochta:

turkologiya.samdu@gmail.com

Veb-sayt:

<https://turkologiya.samdu.uz>

MAQOLALARGA QO‘YILADIGAN TALABLAR:

- Maqola 8-10 sahifa hajmida taqdim etiladi;
- Maqolaning tarkibiy tuzilishi:
 1. Maqola matni Times News Roman shriftida, 14 kattalikda, chap: 3 sm, o‘ng: 1,5 sm, yuqori va quyi: 2 sm; 1,15 intervalda, A4 shaklida tayyorlanishi lozim.
 2. Maqola sarlavhasi, muallif(lar)ning familiyasi, ismi va otaismi to‘liq holatda katta harflar bilan yozilishi kerak.
 3. Muallif(lar)ning lavozimi, ilmiy unvoni, ish (o‘qish) joylari, viloyat, respublika, telefoni va e-mail adresi to‘liq keltirilishi kerak.
 4. Annotatsiya, maqolaning qisqacha mazmun va ahamiyati, natijalardan iborat bo‘lishi lozim.
 5. Har bir maqola boshida o‘zbek, turk va ingliz tillarida annotatsiya bo‘lishi lozim.
 6. Annotatsiya 120-150 so‘zdan ko‘p bo‘lmagan shaklda bo‘lishi kerak.
 7. Annotatsiyaning pastki qismida maqola mazmunini yorituvchi 7-10 ta tayanch so‘zlar keltirilishi kerak.
 8. Maqola quyidagi shaklda tayyorlanishi kerak:
 - a) Kirish (Introduction);
 - b) Asosiy qism (Main part);
 - c) Natijalar va muhokama (Results and Discussions);
 - d) Xulosalar (Conclusions);
 - e) Adabiyotlar (References) – alifbo tartibida keltiriladi;
 - f) Havola(snokalar)lar qavsda muallif familiyasi – nashr sanasi – sahifasi (Mo‘minov, 2020: 25) shaklida keltiriladi;
 - g) Rasm, chizma, jadval, diagrammalar «Rasm» deb arab raqamlari bilan qayd etiladi. Belgi yoki ishoralar – rasm ostida, keyingi qatorda, o‘rtada joylashtiriladi va qoraytirilgan shrift bilan belgilanadi.
- Maqolada keltirilgan ma’lumot va dalillarning ilmiy asoslanganligi, ishonchli va ko‘chirmachilik holatlari uchun muallif(lar) mas’uldir;
- Maqolalar ekspertiza qilinadi. Ekspertlar tomonidan tavsiya etilgan maqolalargina jurnalda chop etiladi;
- Tavsiya etilmagan maqolalar chop etilmaydi va mualliflarga qaytarilmaydi;
- Jurnalning 1 ta sonida muallifning faqat 1 ta maqolasi chop etiladi.

**БЮЛЛЕТЕНЬ
МЕЖДУНАРОДНОГО ЖУРНАЛА
"ТУРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ"**

В целях реализации программ и проектов, разработанных для ускорения взаимоотношений, предусмотренных на состоявшемся в Самарканде саммите Организации Тюркских Государств, а также координации и освещения научно-исследовательской работы, проводимой в области тюркологии, Международный журнал, Самаркандского государственного университета имени Шарофа Рашидова, «Тюркологические исследования» прошел государственную регистрацию. Журнал предназначен для публикации результатов научно-исследовательских работ в области тюркских языков и диалектов, истории языковых и литературных связей тюркских народов Средней Азии, социокультурной области. Есть такие рубрики, как молодой исследователь, память и наши юбилеи. Принимаются статьи, написанные на узбекском, турецком, русском, английском и всех тюркских языках.

Научный журнал на основании решения Высшей аттестационной комиссии (ВАК) Министерства высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан от 8 мая 2024 года под номером 354/5; Он включен в перечень научных изданий, рекомендуемых кандидатам на получение ученых степеней доктора философии (PhD) и доктора наук (DSc) в области истории и филологии для публикации своих научных результатов по своим диссертациям.

**В ЖУРНАЛЕ ПУБЛИКУЮТСЯ
СТАТЬИ ПО СЛЕДУЮЩИМ
НАПРАВЛЕНИЯМ:**

- ✓ История социально-культурных отношений тюркских народов;
- ✓ Исследования тюркского мира;
- ✓ Диалектология тюркских языков;
- ✓ Геополитика тюркского мира;
- ✓ Изучение фольклора;
- ✓ Сравнительное языкознание и литературоведение;
- ✓ Литературные отношения и переводоведение.

КОНТАКТНЫЙ АДРЕС:

Почтовый адрес:

140104, Университетский бульвар,
15, город Самарканд, Узбекистан,
Научно-исследовательский
институт Тюркологии при
Самаркандском Государственном
Университете имени Шарофа
Рашидова

Телефон:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya1

Электронная почта:

turkologiya.samdu@gmail.com

Веб-сайт:

<https://turkologiya.samdu.uz>

ТРЕБОВАНИЯ К СТАТЬЯМ:

- К публикации принимаются статьи объемом 8-10 страниц;
- Структура статьи:
 1. Текст статьи должен быть выполнен шрифтом Times News Roman, размером 14 пунктов, слева: 3 см, справа: 1,5 см, сверху и снизу: 2 см; с межстрочным интервалом 1,15, формат листа А4.
 2. Название статьи, фамилия, имя и отчество автора(ов) должны быть написаны заглавными буквами в полном регистре.
 3. Должность, ученое звание, места работы(учебы), регион, Республика, телефон и адрес электронной почты автора(ов) должны быть указаны полностью.
 4. Аннотация должна состоять из краткого содержания и важности статьи, результатов.
 5. В начале каждой статьи должна быть аннотация на узбекском, турецком и английском языках.
 6. Аннотация должна содержать не более 120-150 слов.
 7. Внизу аннотации должно быть 7-10 ключевых слов, освещающих содержание статьи.
 8. Статья должна быть подготовлена в виде:
 - a) Вступление (Introduction);
 - b) Основная часть (Main part);
 - c) Результаты и обсуждение (Results and Discussions);
 - d) Выводы (Conclusions);
 - e) Литература (References) – в алфавитном порядке
 - f) Ссылка(сноски) приводится в скобках в виде фамилии автора – дата публикации – страница (Муминов, 2020: 25);
 - g) Рисунки, чертежи, таблицы, схемы нумеруются арабскими цифрами и обозначаются как «Рисунок». Знаки или указатели размещают под рисунком, в следующей строке, посередине и выделяют жирным шрифтом.
- Автор(ы) несут ответственность за научную обоснованность, достоверность и плагиат информации и доказательств, представленных в статье;
- Статьи рецензируются. В журнале публикуются только статьи, рекомендованные экспертами;
- Нерекондованные статьи не публикуются и не возвращаются авторам;

“TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” DERGİSİNİN BÜLTENİ

Özbekistan Cumhuriyeti devletinin sosyal-eğitimsel ve bilimsel gelişme politikasının başarılı şekilde uygulanmasına yardımcı olmak amacıyla, Semerkant'ta düzenlenen Türk Devletleri Teşkilatının zirvesinde öngörülen karşılıklı ilişkilerin hızlandırılması için geliştirilen program ve projeleri uygulamak, bilimsel çalışmaları koordine etmek, Türkoloji alanında yürütülen araştırma çalışmaları Şeraf Reşidov adına Semerkant Devlet Üniversitesi, Uluslararası “Türkoloji Araştırmaları” dergisini tescil etmiştir. Dergi, Türk dili ve lehçeleri, Orta Asya Türk topluluklarının dil ve edebiyat ilişkileri tarihi, sosyo-kültürel alanlardaki bilimsel ve araştırma çalışmalarının sonuçlarını yayınlamayı amaçlamaktadır. Dergimizde editör kürsüsü, araştırma, bilim dünyasından, inceleme ve tanıma, bilimsel konferans, genç araştırmacı, hatıra, yıldönümleri gibi sütunlar yer almaktadır. Özbekçe, Türkçe, Rusça, İngilizce ve tüm Türk lehçelerinde yazılmış makaleler kabul edilmektedir.

Bilimsel dergi, Özbekistan Cumhuriyeti Yükseköğretim, Bilim ve İnovasyon Bakanlığı'na bağlı Yüksek Kabul Komisyonu'nun 8 Mayıs 2024 tarihli ve 354/5 sayılı kararına esasen; tarih, filoloji alanlarında Felsefe Doktoru (Doktora) ve Bilim Doktoru (DSc) akademik derecesini almaya aday kişilerin tezleri dolayısıyla bilimsel sonuçlarını yayınlaması tavsiye edilen ilmî yayınlar listesine dâhil edilmiştir.

DERGİ AŞAĞIDAKİ ALANLARDA MAKALELER YAYINLAMAKTADIR:

- ✓ Türk Dünyasındaki sosyo-kültürel ilişkilerin tarihi;
- ✓ Türk Dünyası araştırmaları;
- ✓ Türk Lehçeleri diyalektolojisi;
- ✓ Türk Dünyasının jeopolitiği;
- ✓ Folklor çalışmaları;
- ✓ Karşılaştırmalı dilbilim ve edebiyat çalışmaları;
- ✓ Edebi ilişkiler ve çeviri çalışmaları.

İLETİŞİM ADRESİ:

Posta adresi:

140104, Üniversite Bulvarı, 15,
Semerkant şehri, Özbekistan, Şeraf
Reşidov adına Semerkant Devlet
Üniversitesine bağlı Türkoloji
Araştırmaları Enstitüsü

Telefon:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya1

E-posta:

turkologiya.samdu@gmail.com

İnternet sitesi:

<https://turkologiya.samdu.uz>

MAKALE YAZIM KURALLARI:

- Makale 8-10 sayfada sunulur;
- Makale'nin yapısı:
 1. Makale metni Times New Roman yazı tipinde, 14 punto büyüklükte, sol kenarından 3 cm'lik, sağ kenarından 1,5 cm'lik, üst ve alt kenarından 2 cm'lik boşluk bırakılarak, tek sütün olarak, 1,15 satır aralığında, A4 boyutunda hazırlanmalıdır.
 2. Makalenin başlığı, yazar(lar)ın soyadı, adı ve baba adı tam olarak büyük harflerle yazılmalıdır.
 3. Yazar(lar)ın pozisyonu, akademik ünvanı, çalıştığı (öğrendiği) yer, bölgesi, cumhuriyeti, telefon ve e-posta adresi eksiksiz olarak verilmeli.
 4. Özet, makalenin amacını, önemli bulgularını ve sonuçlarını içermelidir.
 5. Her makalenin başında Özbekçe, Türkçe ve İngilizce özet bulunmalıdır.
 6. Özet, 120-150 sözcüğü geçmeyecek şekilde yazılmalıdır.
 7. Özeti alt kısmında makalenin içeriğini tanımlayacak en az 7, en fazla 10 anahtar kelimeye yer verilmelidir.
 8. Makale, aşağıdaki formatda hazırlanmalıdır:
 - a) Giriş (Introduction);
 - b) Ana bölüm (Main part);
 - c) Sonuçlar ve tartışma (Results and Discussions);
 - d) Sonuçlar (Conclusions);
 - e) Kaynakça (References) alfabetik olarak sıralanmalıdır;
 - f) Bağlantılar (dipnotlar) yazarın soyadı - yayın tarihi - sayfa şeklinde parantez içinde verilecektir (Muminov, 2020: 25);
 - g) Resim, çizim, tablo, diyagramlar "Resim" olarak Arap rakamları ile kaydedilir. İşaretler resmin altına, bir sonraki satıra, ortaya yerleştirilir ve koyu yazılır.
- Makalede sunulan bilgi ve kanıtların bilimsel dayanağı, güvenilirliği ve intihalinden yazar(lar) sorumludur.
- Makaleler hakemli olacaktır. Dergide sadece uzmanlar tarafından tavsiye edilen makaleler yayımlanır.
- Talep edilmeyen yazılar yayınlanmayacak ve yazarlarına iade edilmeyecektir.
- Derginin 1 sayısında yazarın sadece 1 makalesi yer alacaktır.

TURKOLOGIK TADQIQOTLAR

XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF “TURKOLOGICAL
RESEARCH”

ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL
DERGİSİ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Muharrir:

Prof. J.Eltazarov

Musahhih va texnik muharrir:

R. Shokirov

ISSN 2992-9229

2024-yil 20-mayda tahririy-nashriyot bo‘limiga qabul qilindi.

2024-yil 24-mayda original-maketdan bosishga ruxsat etildi.

Qog‘oz bichimi 60x84.1/16. «Times New Roman» garniturası.

Offset qog‘ozı. Shartlı bosma tabog‘ı –9.

Adadı 20 nusxa. Buyurtma № 145

SamDU tahririy-nashriyot bo‘limi bosmaxonasida chop etildi.

140104, Samarqand sh., Universitet xiyoboni, 15.

ISSN 2992-9229